

ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2566

Vol. 2 No. 2 July - December 2023

ISSN : 3057-1138 (Online)

วารสาร

ภาษา

และวัฒนธรรมศึกษา

Journal of Language and Culture Studies

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกี่ยวกับวารสาร

เลขมาตรฐานสากล:

ISSN 3057-1138 (Online)

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร:

วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษามีนโยบายรับตีพิมพ์บทความคุณภาพสูงในด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือคณาจารย์ นิสิตนักศึกษา และนักวิจัยทั้งในและนอกสถาบัน

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

วารสารรับตีพิมพ์บทความวิชาการ บทความวิจัย และบทวิจารณ์หนังสือ

-บทความวิชาการ คือ บทความที่นำเสนอบทวิเคราะห์ วิจารณ์ รวมถึงการรวบรวมความรู้ ระบุถึงภูมิหลัง วัตถุประสงค์ และแนวทางการแก้ปัญหาที่บ่งชี้ถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์ บทความจะต้องนำเสนอทฤษฎีที่มีอยู่หรือทฤษฎีใหม่ที่อ้างอิงความเห็นจากนักวิชาการที่มีความน่าเชื่อถือ มีความเป็นกลาง และมีส่วนช่วยในการพัฒนาความรู้ทางด้านภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา จำนวนคำเฉลี่ยในบทความวิชาการต้องไม่เกิน 8,000 คำ

-บทความวิจัย คือ บทความที่นำเสนองานวิจัยที่แสดงถึงความคิดริเริ่มและเกี่ยวข้องกับภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา บทความวิจัยต้องมีเนื้อหาที่ชัดเจน กระชับ มีความแปลกใหม่ มีโครงสร้างที่ดี รวมถึงการอภิปรายผลงานวิจัยโดยสรุป จำนวนคำเฉลี่ยในบทความวิจัย ไม่เกิน 8,000 คำ

-บทวิจารณ์หนังสือ คือ การเขียนเล่าเรื่องและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือเล่มใดเล่มหนึ่งโดยเจตนาจะแนะนำหนังสือเล่มนั้นให้ผู้อ่านรู้จัก โดยให้รายละเอียดทางบรรณานุกรมของหนังสืออย่างสมบูรณ์ รวมถึงประเภทของหนังสือ ให้ขอบเขตเนื้อหา คุณลักษณะพิเศษหรือข้อเด่นของหนังสือ เช่น ภาพประกอบ ดรรชนี มีการประเมินคุณค่า แสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลว่ามีค่าควรอ่านหรือควรจัดหา เหมาะกับผู้อ่านกลุ่มใด มีการเปรียบเทียบกับหนังสือเล่มอื่นในประเภทเดียวกัน ผู้วิจารณ์ควรมีความรู้ในสาขาที่วิจารณ์ ควรระบุชื่อหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้วิจารณ์ เพื่อใช้พิจารณาความน่าเชื่อถือของบทวิจารณ์

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ:

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 2 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double – Blind Peer Review)

การใช้ภาษา:

วารสารเปิดรับบทความภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมุ่งเน้นให้บทความมีการใช้ภาษาที่ให้ความหมายที่ชัดเจนและมีความกระชับรัดกุม

ค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์:

วารสารมีนโยบายในการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์ หลังจาก accepted (ยอมรับการตีพิมพ์) แล้วเท่านั้น เก็บเพียงครั้งเดียว ทั้งนี้ทางวารสารจะดำเนินการออกใบเสร็จรับเงินกับทางมหาวิทยาลัยให้แก่ผู้ส่งบทความทุกบทความ โดยมีอัตราค่าธรรมเนียมดังนี้

-บทความวิชาการหรือบทความวิจัยหนังสือ จำนวน 3,000 บาท (สามพันบาทถ้วน) ต่อ 1 บทความ

-บทความวิจัย จำนวน 4,000 บาท (สี่พันบาทถ้วน) ต่อ 1 บทความ

กรุณาชำระค่าธรรมเนียม หลังจากได้รับอีเมลให้ชำระเงินจากวารสารแล้วเท่านั้น วารสารจะไม่คืนค่าธรรมเนียมให้ทุกกรณี

นโยบายการเข้าถึงบทความอย่างเสรี:

วารสารนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สามารถเข้าถึงบทความทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์และแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ ภาษา ภาษาศาสตร์ วรรณคดีศึกษา วรรณกรรมศึกษา การเรียนการสอนภาษา วัฒนธรรมศึกษา การแปล การสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมศึกษา และพระพุทธศาสนา และเผยแพร่งานวิจัยแก่ผู้ชมในวงกว้าง ผู้สนใจทั่วไปสามารถเข้าถึงได้แบบเปิด ซึ่งหมายความว่าบทความที่ตีพิมพ์ทั้งหมดสามารถเปิดออนไลน์สำหรับทุกคนจากทุกที่ในโลกโดยไม่มีค่าใช้จ่าย

ความเป็นเจ้าของและการจัดการ:

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเจ้าของวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา วารสารได้รับการ

สนับสนุนบางส่วนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กระบวนการและการกำกับดูแลของวารสารสามารถทำได้ผ่านแหล่งเงินทุนที่หลากหลาย การสนับสนุนทางการเงินทั้งหมดทำให้วารสารสามารถรักษามาตรฐานการตีพิมพ์ในระดับสูง โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้มงวด

ผู้จัดพิมพ์:

วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา เป็นวารสาร Peer-Reviewed อย่างเป็นทางการและอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประเทศไทย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

พระมหากษัตริย์ ภูริสโร, ดร.
pharadon.suw@mcu.ac.th

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย

ผู้ช่วยบรรณาธิการ:

ผศ. ดร.เชน นคร
chennakorn2556@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย

กองบรรณาธิการ:

รศ. ดร.ชลอ รอดลอย
joe.arunee@gmail.com

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก ประเทศไทย

รศ. ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือ
kietsn@hotmail.com

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประเทศไทย

รศ. ดร.ประเสริฐ รุนรา
runra.prasirt@gmail.com

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

รศ. ดร.อักรพนธ์ เนื้อไม้หอม
akkarapon.nm@bru.ac.th

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ประเทศไทย

ผศ. ดร.บุญเลิศ วิวรรณ
boonlert.w@ku.th

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประเทศไทย

ผศ. ดร.วุฒยา สืบเทพ
vuthaya30@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
ประเทศไทย

ผศ. ดร.รุ่งอรุณ ไรจน์รัตนาดำรง ไชยศรี
rungarun@g.swu.ac.th

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประเทศไทย

ผศ. ดร.รัชดา ลาภใหญ่
ratchada.l@rsu.ac.th

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ประเทศไทย

ผศ. ดร.สมหวัง อินทร์ไชย
thaicru1@hotmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ประเทศไทย

ผศ. ดร.ชยานนท์ กุณพลบุตร
chayanon.k@rmutp.ac.th

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระ
นคร ประเทศไทย

ผศ. ดร.อรสิริ วิมลธรรม
onsiri1977@gmail.com

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ประเทศไทย

หัวหน้ากองจัดการวารสาร:

พระกิตติพงษ์ ฐานรตโน

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย**กองจัดการวารสาร:**

ดร.กิตติชัย สันทาลุนัย

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประเทศไทย**สำนักงาน:**

สำนักงานวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา

อาคารเรียนรวม ชั้น 3 โซน เอ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร : +66 9 0930 3517

อีเมล : jlcs@mcu.ac.th

ABOUT THE JOURNAL

International Standard Serial Number:

ISSN 3057-1138 (Online)

Objectives and Scope of the Journal:

The journal aims to provide a platform for researchers, scientists, and academicians to share knowledge and ideas in the form of high-quality articles in the form of original research or reviews covering the fields of Humanities and social sciences and related disciplines, including Language Studies, Linguistics, Literary Studies, Literature Studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Studies, Intercultural Communication, Multicultural Studies, and Buddhism.

Types of Works Published in the Journal:

The journal accepts research articles, academic articles, and book reviews.

- **Academic articles** are articles that present analysis, criticism, and the collection of knowledge. Indicate the background, objectives, and approach to the solution that indicate the relevant theories in the analysis. The article must present an existing theory, or a new theory based on the opinion of a credible scholar. It is neutral and contributes to the development of knowledge in language, linguistics, literature studies, literature studies, and literary studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Communication between cultures, multicultural studies, and Buddhism. The average number of words in an academic article must not exceed 8,000 words.

- **Research articles** are articles that presents research that shows originality and is related to language, linguistics, literature studies, literature studies, literature studies, literature studies, and literature studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Communication between cultures, multicultural studies, and Buddhism. Research articles must have clear content. Concise and novel There is a good structure, including a summary discussion of research results. The average number of words in a research article is not more than 8,000 words.

- **Book reviews** is the writing of a story and comment on a particular book with the intention of introducing the book to the reader. It provides complete bibliographic details of the book, including the type of book, the scope of the content, special features or highlights of the book, such as illustrations, indexes, and value evaluation. Comment logically on whether it is worth reading or should provide suitable for which group of readers. It has been compared with other books of the same genre. The reviewer should have knowledge in the field of criticism, and should provide information about the reviewer by name to determine the credibility of the review.

Publication Schedule: 2 Issues per year:

Issue 1: January - June

Issue 2: July- December

Article Evaluation and Selection:

Each article will undergo peer review by at least 2 reviewers who are experts in the relevant field. Articles must receive approval from the editorial board before publication. The review process will be double-blind, meaning reviewers will not know the authors' identities, and authors will not know the reviewers' identities.

Language Usage:

The journal accepts articles in both Thai and English languages. Emphasis is placed on clear and concise language in articles to ensure clarity of meaning.

Publication Fees:

The journal has a policy regarding publication fees, which are charged after acceptance. The journal will issue receipts to authors through the university. The fee rates are as follows:

Academic Articles or Book Reviews: 3,000 Thai Baht per article.

Research Articles: 4,000 Thai Baht per article.

Authors are required to pay the publication fee only after receiving an email notification from the journal. The journal will not refund the publication fee under any circumstances.

Free Access Policy:

This journal aims to provide access to Humanities and Social Sciences and related disciplines, including Language Studies, Linguistics, Literary Studies, Literature Studies, Language Teaching, Cultural Studies, Translation Studies, Intercultural Communication, Multicultural Studies, and Buddhism, and to disseminate research to a wide audience. It is open to general interested parties, which means that all published articles are available online for anyone from anywhere in the world at no cost.

Ownership and Management:

Master of Arts Program in Thai Language, Department of Thai Language, Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University is the owner of the Journal of Language and Culture Studies. The process and governance of the journal can be achieved through a variety of funding sources. All financial support allows the journal to maintain a high standard of publication. It has gone through a rigorous inspection process by qualified people

Publisher:

Journal of Language and Culture Studies is an official peer-reviewed journal and is supervised by Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Thailand

Editorial Team

Editor-in-Chief:

Dr.Phramaha Pharadon Bhurissaro
pharadon.suw@mcu.ac.th

Faculty of Humanities,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Editorial Assistants:

Asst. Prof. Dr.Chen Nakorn
chennakorn2556@gmail.com

Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand

Editorial Board Members:

Assoc. Prof. Dr.Chalor Rodloy
joe.arunee@gmail.com

Faculty of Liberal Arts, Krirk University, Thailand

Assoc. Prof. Dr.Kiattisak Suklueang
kietsn@hotmail.com

Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Assoc. Prof. Dr.Prasirt Runra
runra.prasirt@gmail.com

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Assoc. Prof. Dr.Akkarapon Nueamaihom
akkarapon.nm@bru.ac.th

Faculty of Humanities and Social Sciences,
Buriram Rajabhat University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Boonlert Wiwan
boonlert.w@ku.th

Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Vuthaya Suebthep
vuthaya30@gmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Ratchasima Rajabhat University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Rungarun Rojrattanadamrong
Chaisri

Faculty of Education, Srinakharinwirot University,
Thailand

rungarun@g.swu.ac.th

Asst. Prof. Dr.Rachada Lapyai
ratchada.l@rsu.ac.th

College of Liberal Arts, Rangsit University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Somwang Inchai
thaicru1@hotmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences, Chaing Rai
Rajabhat University, Thailand

Asst. Prof. Dr.Chayanon Kunthonboot
chayanon.k@rmutp.ac.th

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajamangala
University of Technology Phra Nakhon, Thailand

Asst. Prof. Dr.Onsiri Wimontham
onsiri1977@gmail.com

Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Ratchasima Rajabhat University, Thailand

Head of Journal Manager Team:

Phra Kittipong Thanaratano

Faculty of Humanities,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Journal Manager Team:

Dr.Kittichai Santhalunai

Faculty of Humanities,

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Office:

Office of Journal of Language and Culture Studies

Education building, 3rd floor, Zone A,

Faculty Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Tel. +66 9 0930 3517

Email: jlcs@mcu.ac.th

บทบรรณาธิการ

วารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษานี้เป็นปีที่ 2 ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2566 คณะกองบรรณาธิการได้พิจารณาบทความโดยเสนอบทความต่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรอง (Peer Reviewer) พิจารณาตรวจแก้ไขเพื่อความสมบูรณ์ของบทความก่อนการลงตีพิมพ์โดยคัดเลือกและกลั่นกรองบทความให้เกิดความความสมบูรณ์และมีคุณภาพมากที่สุด ควรค่าแก่การตีพิมพ์เผยแพร่ อีกทั้งเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางวิชาการและเป็นการพัฒนาศักยภาพทางด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ

คณะกองบรรณาธิการขอพระคุณคณะกรรมการกลั่นกรองบทความทุกท่านที่ได้ใช้ความเพียรพยายามชี้แนะให้มีการปรับปรุงแก้ไขงานของแต่ละท่านให้ออกมาได้อย่างถูกต้องน่าอ่านเป็นประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการ และท้ายสุดขอขอบคุณเจ้าของผลงานทางวิชาการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ทำให้วารสารฉบับนี้มีคุณค่าทางวิชาการที่นำไปสู่การปฏิบัติและเผยแพร่ในวงกว้างและโปรดติดตามฉบับต่อไป

ด้วยความปรารถนาดียิ่ง

พระมหาภราดร ฐิริสุสโร, ดร.

บรรณาธิการวารสารภาษาและวัฒนธรรมศึกษา

สารบัญ

เกี่ยวกับวารสาร	(ก)
กองบรรณาธิการ	(ง)
บทบรรณาธิการ	(ฎ)
สารบัญ	(ณ)

บทความวิชาการ:

วิเคราะห์การปรับตัวของหนังตะลุงในยุคแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง	1-9
☞ พระมหาปัญญา ปญญาสิริ	
การศึกษาพิธีกรรมการบวชป่าในภาคเหนือ: นวัตกรรมทางความเชื่อเพื่อการอนุรักษ์	10-15
☞ ดลดิเรก ทองโสภาก	
การวิเคราะห์พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่าย: ภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของชุมชนล้านนา	16-22
☞ อรุณรักษ์ ธนเลิศลาภ	
การศึกษาประเพณีการแห่นางแมวในภาคอีสาน: การปรับตัวในบริบท การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	23-28
☞ สุรียา ช่างทองคำ	
วิเคราะห์พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง: ความเชื่อและการดำรงอัตลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญ	29-35
☞ อักษร โพธิราชา	
ภาคผนวก	36-60
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน รูปแบบเอกสารอ้างอิงวารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ	36
ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิจัย	40
Sample of Original Research Article Preparation	46
ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิชาการ	53
Sample of Original Academic Article Preparation	57

วิเคราะห์การปรับตัวของหนังตะลุงในยุคแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง

AN ANALYSIS OF SHADOW PLAY ADAPTATION IN THE ERA OF STREAMING PLATFORMS

พระมหาปัญญา ปญญาสิริ

Phramaha Panya Panyasiri

วัดมหาจุฬาลงกรณราชูทิศ

Watmahachulalongkornrachuthit

Corresponding Author E-mail: pmpanya@gmail.com

Received May 3, 2023

Revised August 26, 2023

Accepted October 22, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ถึงการปรับตัวของหนังตะลุง ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ในประเทศไทย ภายใต้กระแสความนิยมของแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งที่เติบโตอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการหนังตะลุง และข้อมูลงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า หนังตะลุงสามารถปรับตัวเข้ากับยุคสมัยได้หลายรูปแบบ ทั้งการปรับเนื้อหาให้ทันสมัย การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยในการผลิตและเผยแพร่ผลงาน รวมถึงการสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้ชมผ่านแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง อย่างไรก็ตาม ยังมีความท้าทายหลายประการที่ต้องเผชิญ เช่น การขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ การแข่งขันที่สูงขึ้น การคุ้มครองลิขสิทธิ์ เป็นต้น บทความนี้สะท้อนให้เห็นว่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้านแม้จะมีอายุยาวนาน แต่ก็สามารถปรับตัวให้อยู่รอดได้ในยุคดิจิทัล หากผู้ที่เกี่ยวข้องเปิดใจยอมรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ หนังตะลุงก็จะสามารถสืบสานต่อไปได้ไม่สูญหายไปจากสังคมไทย

คำสำคัญ: หนังตะลุง, แพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง, ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน, การปรับตัว, เทคโนโลยีดิจิทัล

Abstract

This article aims to analyze the adaptation of Nang Talung, a traditional Southern Thai shadow play, under the rapidly growing trend of streaming platforms today. The researcher employed qualitative methods by analyzing content from interviews with people involved in the Nang Talung industry and data from other relevant research. The results showed that Nang Talung can adapt to the modern era in many ways, including updating content, using digital technology to help produce and disseminate works, and creating audience engagement through streaming platforms. However, there are still many challenges to face, such as lack of government support, increased competition, copyright protection, etc. This article reflects that traditional performing arts, although long-standing, can adapt and survive

in the digital age if those involved are open to change and ready to apply technology for benefit. Nang Talung will be able to carry on and not disappear from Thai society.

Keywords: Nang Talung, Streaming Platforms, Folk Performing Arts, Adaptation, Digital Technology

บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา เทคโนโลยีดิจิทัลได้พัฒนาอย่างก้าวกระโดด ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในแทบทุกอุตสาหกรรม รวมถึงอุตสาหกรรมบันเทิงด้วย หนึ่งในนวัตกรรมที่กำลังมาแรงคือแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง ที่ช่วยให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงเนื้อหาความบันเทิงได้ง่าย สะดวก และรวดเร็ว ผ่านอุปกรณ์เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตต่าง ๆ จากข้อมูลของ Digital TV Research คาดการณ์ว่า จำนวนสมาชิกที่จ่ายเงินเพื่อใช้บริการ OTT (Over-the-Top) ทั่วโลก จะเพิ่มขึ้นจาก 1,473 ล้านคนในปี 2021 เป็น 1,908 ล้านคนในปี 2027 คิดเป็นอัตราการเติบโต 30% (Easton, 2022) ขณะที่มูลค่าตลาดของ OTT ในเอเชียแปซิฟิก คาดว่าจะพุ่งขึ้นเกือบ 3 เท่าตัวจาก 21,400 ล้านดอลลาร์ในปี 2019 เป็น 48,000 ล้านดอลลาร์ในปี 2024 (Statista, 2020)

ความนิยมของสตรีมมิ่งที่เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากนี้ นับเป็นความท้าทายสำคัญที่ทำให้ศิลปะการแสดงดั้งเดิมอย่างหนังตะลุงต้องเผชิญ และจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด หนังตะลุงเป็นศิลปะการเล่านิทานผ่านการเชิดหุ่นเงาบนจอผ้าขาว โดยจะสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และอุดมการณ์ของคนท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย แต่เดิมการแสดงหนังตะลุงมักจัดขึ้นเฉพาะในงานบุญประเพณีทางศาสนา หรืองานเทศกาลประจำปี ปัจจุบันจึงไม่อาจตอบโจทย์คนรุ่นใหม่ที่หันไปบริโภคคอนเทนต์ออนไลน์บนสตรีมมิ่งมากขึ้น

การปรับตัวเพื่อเข้าสู่วัฒนธรรมดิจิทัลจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับหนังตะลุง ไม่เช่นนั้นก็จะสูญเสียกลุ่มผู้ชมรุ่นใหม่ไป และอาจเสี่ยงต่อการสูญหายได้ในที่สุด จากการศึกษาของ ดิษยนันท์ ชุมพิบูลย์ (2560) พบว่า การนำเสนอหนังตะลุงในรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจ เช่น ผ่านสื่อโทรทัศน์ การจัดแสดงในห้างสรรพสินค้า การทำคลิปออนไลน์ จะช่วยให้เยาวชนรู้จักและเข้าใจหนังตะลุงมากขึ้น ขณะที่ Ratanapob (2021) ได้เสนอว่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้านไทย เช่น ลิเก โนราห์ หมอลำ คณะลูกทุ่ง สามารถใช้ประโยชน์จากสตรีมมิ่งในการถ่ายทอดสู่สาธารณะ ซึ่งจะช่วยให้เพิ่มจำนวนผู้ชม สร้างรายได้ และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทยได้

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษาถึงการปรับตัวของหนังตะลุงในยุคดิจิทัล ภายใต้อิทธิพลของแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง โดยจะวิเคราะห์ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ เนื้อหา รูปแบบ เทคโนโลยี การตลาด และการจัดการ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความท้าทาย โอกาส และทิศทางใหม่ ๆ ของหนังตะลุงในบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งยังชี้ให้เห็นศักยภาพการผสมผสานระหว่างศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่อีกด้วย

ความเป็นมาของหนังตะลุง

หนังตะลุง (Nang Talung) หรืออีกชื่อหนึ่งว่า วายังกูลิต เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านโบราณของภาคใต้ในประเทศไทย มีความเก่าแก่ยาวนานกว่า 200 ปี โดยมีจุดกำเนิดในอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วแพร่หลายไปยังจังหวัดใกล้เคียง เช่น พัทลุง ตรัง สงขลา (สวัสดี เหล็กสมบูรณ์, 2559) หนังตะลุงได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะการเล่นเงาภายในอินเดียและอินโดนีเซีย โดยแรกเริ่มเดิมทีเกิดจากแสงเทียนหรือตะเกียงน้ำมันที่สะท้อนกับหุ่นตะลุงอันมีลวดลายประณีตบนเวทีมืดหมึ่ ซึ่งเป็นวัสดุโปร่งแสงทำจากหนังวัวฟอกแล้วมาขึงกับโครงไม้ (เกษม เรื่องรัตน์, 2540)

เนื้อเรื่องของหนังตะลุงมักมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นอย่างไตรภูมิ อุทัยคติ ฉากหลังจะเป็นเรื่องราวที่ผูกโยงกับวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น เรื่องเกี่ยวกับนาข้าว การทำสวน ประเพณีและความเชื่อ ผสมกับการสอดแทรกอารมณ์ขัน ตลกไปกฮา สื่อแง่คิด คติสอนใจ และบทเพลงไพเราะ นอกจากการเป็นมหรสพบันเทิงใจแล้ว หนังตะลุงยังถือเป็นพิธีกรรมทางศาสนา ที่ใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ทำพิธีกรรมขอบคุณเจ้าที่ สื่อสารกับวิญญาณบรรพบุรุษ หรือเป็นเครื่องประกอบในพิธีสำคัญต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ พิธีบวงสรวง ฯลฯ ศิลปินหนังตะลุงจึงได้รับการยกย่องให้มีบทบาทเป็นเสมือน "ผู้นำทางจิตวิญญาณ" ควบคู่ไปกับการเป็นผู้ให้ความบันเทิง (ณัฐวุฒิ พิเศษสุข, 2564)

อย่างไรก็ตาม หนังตะลุงเริ่มประสบปัญหาการขาดผู้สืบทอดมาตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา สืบเนื่องจากกระแสการพัฒนาสังคมที่เน้นความทันสมัยแบบตะวันตก ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ ๆ หันไปสนใจวัฒนธรรมสมัยนิยมมากกว่า นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น การขยายตัวของเมือง การย้ายถิ่นฐานของประชากร การเติบโตของอุตสาหกรรมบันเทิง ที่ส่งผลให้คนละทิ้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม (พิสิฐ เจริญวงศ์, 2553) การเข้ามาของเทคโนโลยีการสื่อสารและดิจิทัลในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้หนังตะลุงต้องปรับตัว เพราะคนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ เสพสื่อความบันเทิงผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น YouTube, Netflix, TikTok เป็นต้น การเข้าถึงหนังตะลุงในรูปแบบเดิมที่ต้องไปชมในพื้นที่จริงจึงลดน้อยลง ขณะที่หนังตะลุงที่ยังคงยึดติดกับรูปแบบการแสดงแบบดั้งเดิมก็อาจสูญเสียความนิยมจากผู้ชมไปในที่สุด

ความท้าทายของหนังตะลุงในยุคสตรีมมิ่ง

แม้ว่าหนังตะลุงจะมีอายุกว่า 200 ปีแล้ว แต่ท่ามกลางกระแสดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว หนังตะลุงก็ประสบกับความท้าทายหลายประการดังนี้

1. การขาดผู้สืบทอด

ปัญหาการขาดผู้สืบทอดศิลปะหนังตะลุงเป็นเรื่องที่สะสมมาตั้งแต่ก่อนยุคสตรีมมิ่ง เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน เห็นว่าเป็นเรื่องล้าสมัย ขาดรสนิยม ไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก โดยเฉพาะกับหนังตะลุงที่มีภาษา สำเนียง และอุปกรณ์ประกอบที่เข้าใจยาก จึงไม่ค่อยมีเด็กหรือเยาวชนเข้ามาฝึกหัดหรือเรียนรู้จากศิลปินรุ่นเก่า (กาญจนา แก้วเทพ, 2547)

การมาถึงของยุคสตรีมมิ่ง ยิ่งทำให้คนรุ่นใหม่หันไปให้ความสนใจกับสื่อบันเทิงออนไลน์ ซึ่งให้ความบันเทิงง่าย ทำได้ง่าย เข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา จึงไม่จำเป็นต้องเสียเวลาไปดูหนังตะลุงที่ต้องเตรียมตัวนาน หรือรอดูในช่วงเทศกาลเท่านั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่หนังตะลุงจะขาดคนรุ่นใหม่เข้ามาสืบทอด

2. การแข่งขันที่รุนแรง

ในยุคที่มีแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งให้เลือกหลากหลาย ผู้ชมมีทางเลือกในการรับชมคอนเทนต์มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ ซีรีส์ รายการวาไรตี้ เกม หรือคอนเทนต์ที่ผู้ใช้สร้างเอง (user-generated content - UGC) ก็สามารถแข่งขันแย่งชิงเวลาและความสนใจจากผู้ชมได้ทั้งสิ้น

สำหรับหนังตระกูลแบบดั้งเดิม การจะเอาชนะใจผู้ชมที่มีตัวเลือกมากมายเหล่านี้เป็นเรื่องยาก เพราะคอนเทนต์ของหนังตระกูลอาจดูเชยและไม่น่าดึงดูดเท่ากับคอนเทนต์ใหม่ ๆ บนสตรีมมิ่ง นอกจากนี้กลุ่มคนที่ชอบดูหนังตระกูลส่วนใหญ่ก็เป็นผู้สูงอายุ ไม่ใช่คนรุ่นใหม่ที่กำลังเป็นกลุ่มผู้บริโภคหลักในปัจจุบัน

3. ความไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี

การนำหนังตระกูลไปเผยแพร่ในแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากหนังตระกูลมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากคอนเทนต์บันเทิงทั่วไป เช่น การแสดงสดบนเวที การพากย์สดตามลำดับเหตุการณ์ การค้นสด การใช้ภาษาถิ่น ซึ่งการจะถ่ายทอดผ่านสื่อดิจิทัลได้นั้นจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการและอุปกรณ์ให้สอดคล้องกัน

อย่างไรก็ตามศิลปินหนังตระกูลส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ อาจขาดทักษะและองค์ความรู้ในการใช้งานอุปกรณ์ดิจิทัล เช่น กล้องถ่ายวิดีโอ ไมโครโฟนไร้สาย คอมพิวเตอร์ตัดต่อ รวมถึงการอัปโหลดและจัดการวิดีโอบนแพลตฟอร์ม ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการสร้างและเผยแพร่คอนเทนต์หนังตระกูลไปยังกลุ่มผู้ชมออนไลน์

4. การขาดเงินทุนและการสนับสนุนจากรัฐ

การผลิตคอนเทนต์หนังตระกูลให้มีคุณภาพดีพอที่จะแข่งขันกับคอนเทนต์อื่น ๆ บนสตรีมมิ่ง จำเป็นต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก เนื่องจากต้องลงทุนทั้งในด้านอุปกรณ์ ค่าแรงงาน การบำรุงรักษา การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และอื่น ๆ ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้ไม่ใช่ศิลปินหนังตระกูลจะสามารถออกตัวเองทั้งหมด

อย่างไรก็ตามการขอเงินสนับสนุนจากรัฐก็มักจะมีข้อจำกัด ทั้งในด้านปริมาณเงินทุนที่ไม่เพียงพอ กระบวนการขอทุนที่ซับซ้อน คุณสมบัติหรือเงื่อนไขที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาหนังตระกูล หรือนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับหนังตระกูล เช่น เน้นความบันเทิงมากกว่าการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2557)

จากความท้าทายทั้งหมดนี้ แม้จะยากลำบากแต่หนังตระกูลก็ยังคงมีโอกาสที่จะปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ได้ ถ้าเรามองหาวิธีการใหม่ ๆ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลง ดังจะได้กล่าวในส่วนต่อไป

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลของหนังตระกูล

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่จะช่วยให้หนังตระกูลสามารถอยู่รอดได้ในยุคสตรีมมิ่ง โดยมีแนวทางดังนี้

1. การบันทึกและตัดต่อวิดีโอหนังตระกูล

การแสดงหนังตระกูลแบบเดิมเป็นการแสดงสดอยู่บนเวที ดังนั้นหากจะนำเอาคอนเทนต์ไปเผยแพร่ในแพลตฟอร์มออนไลน์ ก็จำเป็นต้องบันทึกวิดีโอไว้ก่อนโดยใช้กล้องที่มีคุณภาพดีพอ จับภาพได้ชัดเจน สามารถปรับองศากล้องได้หลายรูปแบบเพื่อเก็บทั้งภาพกว้างและภาพระยะใกล้

หลังถ่ายทำวิดีโอเสร็จแล้ว ควรนำไปตัดต่อด้วยคอมพิวเตอร์ เพื่อเพิ่มเทคนิคพิเศษ เช่น การซูมภาพ การแทรกข้อความ การใส่เสียงประกอบ การตัดภาพที่ไม่จำเป็นออก รวมทั้งอาจแบ่งวิดีโอออกเป็นตอนสั้น ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการรับชม (อรรถพล ธรรมวสุ, 2558)

แม้ว่าศิลปินหนังตะลุงรุ่นเก่าอาจไม่เชี่ยวชาญการใช้งานอุปกรณ์ดิจิทัลเหล่านี้ แต่ก็สามารถขอความช่วยเหลือจากคนรุ่นใหม่ที่เข้าใจเทคโนโลยีมากกว่า เช่น ลูกหลาน เยาวชนในท้องถิ่น หรือจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านงานผลิตวิดีโอโดยเฉพาะ เพื่อช่วยดูแลการบันทึกและตัดต่อวิดีโอให้ออกมามีคุณภาพที่ดี

2. การเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง

หลังจากได้วิดีโอหนังตะลุงที่พร้อมเผยแพร่แล้ว ก็ถึงเวลานำไปโพสต์บนแพลตฟอร์มสตรีมมิ่ง ซึ่งมีหลายแพลตฟอร์มให้เลือกใช้ เช่น YouTube, Facebook, TikTok, Netflix, iQIYI เป็นต้น แต่ละแพลตฟอร์มมีข้อดีข้อเสียแตกต่างกันไป ดังนั้นจึงควรเลือกแพลตฟอร์มให้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการนำเสนอ

ยกตัวอย่างเช่น YouTube เหมาะสำหรับการนำเสนอคอนเทนต์หนังตะลุงที่เป็นตอนยาว มีเนื้อหาลึกซึ้ง ต้องการคุณภาพของภาพและเสียงที่ดี อยากรสร้างช่องของตัวเองและหารายได้จากโฆษณา ส่วน TikTok เหมาะกับการนำเสนอคอนเทนต์สั้นกระชับ มีกิมมิกน่าสนใจ อาจเป็นการตัดต่อฉากเด็ด ๆ จากหนังตะลุง หรือแค่เอาดนตรีประกอบมาทำเป็นเสียงหลัง เพื่อเรียกยอดวิวและผู้ติดตาม

หนังตะลุงบางคณะอาจเลือกใช้หลายแพลตฟอร์มร่วมกัน เช่น YouTube เป็นช่องหลักในการลงวิดีโอตอนเต็ม ส่วน TikTok, Facebook ใช้ในการโปรโมตคอนเทนต์เด็ด ปลอ่ยทีเซอร์ตัวอย่าง เพื่อกระตุ้นให้คนเข้ามาติดตามในช่อง YouTube หลัก การใช้งานข้ามแพลตฟอร์มแบบนี้จะช่วยเพิ่มการเข้าถึงและสร้างแบรนด์ของหนังตะลุงให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง

3. การสร้างเนื้อหาให้สอดคล้องกับผู้ชมออนไลน์

การที่จะดึงดูดให้ผู้ชมออนไลน์สนใจในคอนเทนต์หนังตะลุง จำเป็นต้องปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการและรสนิยมของผู้ชมด้วย เช่น อาจนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบที่ทันสมัยมากขึ้น การเลือกตัวละครหรือฉากที่คนรู้จักง่าย หรือการสอดแทรกมุกตลก เป็นต้น (ชานนท์ ศรีสุวรรณนท์, 2562)

คณะหนังตะลุงบางคณะอาจทดลองทำคอนเทนต์รูปแบบใหม่ ๆ เช่น ทำการ์ตูนแอนิเมชันตัวหนังตะลุง ทำเกมสร้างตัวละครตะลุง หรือร่วมแสดงในมิวสิกวิดีโอกับศิลปินดัง ฯลฯ การผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่แบบนี้จะเป็นการช่วยสร้างความสนใจและเปิดโอกาสให้หนังตะลุงได้ขยายฐานคนดูมากขึ้น

นอกจากนี้คณะหนังตะลุงยังสามารถใช้ประโยชน์จากคุณสมบัติของแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมด้วย เช่น อ่านคอมเมนต์แล้วตอบกลับ จัดประกวดหรือกิจกรรมให้ผู้ชมมีส่วนร่วม หรือถ่ายทอดสดเบื้องหลังการแสดงให้ผู้ชมได้รับชม สิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างความผูกพันระหว่างหนังตะลุงกับแฟน ๆ ได้ในระยะยาว

4. การใช้ดิจิทัลเพื่อต่อยอดทางการตลาด

นอกจากด้านการผลิตคอนเทนต์แล้ว หนังตะลุงยังสามารถใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างรายได้และทำการตลาดได้ด้วย อาทิ การทำสินค้าที่ระลึกออนไลน์ของหนังตะลุง เช่น ตุ๊กตาหนังตะลุง เสื้อยืด หรือของที่ระลึกต่าง ๆ ซึ่งสามารถสร้างช่องทางจำหน่ายผ่านร้านค้าออนไลน์หรือโซเชียลมีเดีย สร้างแอปพลิเคชันเกม

หนังสือ e-book หรือการเปิดคอร์สออนไลน์สอนการทำหนังสือ ซึ่งจะเป็นการสร้างรายได้เสริม นอกเหนือจากการแสดง

การทำแคมเปญการตลาดดิจิทัล เช่น โฆษณาบน Facebook, Google, YouTube จ่ายเงินให้อินฟลูเอนเซอร์รีวิว ทำกิจกรรมกับแบรนด์อื่น ๆ หรือการ live ขายสินค้าก็เป็นทางเลือกที่น่าสนใจ ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้สินค้าและบริการของหนังสือเป็นที่รู้จักและสามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าได้มากขึ้น

จากกลยุทธ์การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลกับหนังสือที่ได้กล่าวไปนั้น แสดงให้เห็นว่าหนังสือยังมีโอกาสเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส ด้วยการปรับตัวและนำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาช่วยพัฒนาศิลปะการแสดงที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมนี้ไม่ให้อายุหายไป ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือของคนหลายฝ่ายในการช่วยสนับสนุนต่อไป

แนวทางการสนับสนุนหนังสือจากภาคส่วนต่าง ๆ

การจะทำให้หนังสือปรับตัวและเติบโตบนแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วนดังนี้

1. หน่วยงานภาครัฐ

หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล ควรมีนโยบายสนับสนุนหนังสืออย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งในด้านงบประมาณ การฝึกอบรม การวิจัยพัฒนา รวมถึงการเปิดพื้นที่เวทีหรือแพลตฟอร์มเพื่อให้คณะหนังสือได้แสดงความสามารถ นอกจากนี้ภาครัฐอาจให้สิทธิพิเศษทางภาษีหรือการจดลิขสิทธิ์ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คณะหนังสือสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพ และป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ในการกำหนดนโยบายหรือมาตรการต่าง ๆ ควรให้ภาคประชาชนและคณะหนังสือเข้ามีส่วนร่วมด้วย เพื่อให้เกิดการตัดสินใจที่เป็นธรรมและตรงตามความต้องการ

2. สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาในพื้นที่ภาคใต้ เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ฯลฯ ถือเป็นแหล่งรวมนักวิชาการที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน จึงควรเข้ามาจับบทบาทในการให้ความรู้ คำแนะนำ หรือเป็นที่ปรึกษาให้กับคณะหนังสือ ทั้งในด้านการผลิตคอนเทนต์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการวางแผนกลยุทธ์การดำเนินงาน

นอกจากนี้ยังสามารถจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการความรู้หนังสือเข้ากับสาขาอื่น ๆ เช่น การทำแอนิเมชัน การสร้างเกม การทำสื่อดิจิทัล เพื่อปูพื้นฐานให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้รู้จักและเข้าใจในศิลปะการแสดงนี้มากขึ้น อาจมีหลักสูตรอบรมระยะสั้นสำหรับคนทั่วไปที่สนใจศึกษาหนังสือด้วยตัวเองด้วย ซึ่งจะเป็นการช่วยสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง

3. ชุมชนและประชาสังคม

สิ่งสำคัญที่สุดในการรักษาหนังสือให้คงอยู่ คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนี้โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ เยาวชน ชาวบ้านทั่วไป ควรร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานหนังสือในฐานะสมบัติของชุมชน ด้วยการให้ความสำคัญ เรียนรู้ ถ่ายทอด และเผยแพร่วัฒนธรรมหนังสือให้คงอยู่สืบไป

ชุมชนอาจมีส่วนร่วมในการสร้างคอนเทนต์หนึ่งด้วย เช่น เป็นนักแสดง เป็นผู้เขียนบท ทำดนตรีประกอบ ประดิษฐ์หุ่นหนัง หรือช่วยประชาสัมพันธ์ผลงาน การมีส่วนร่วมแบบนี้จะช่วยให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าและความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งยังสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกด้วย

นอกจากนี้ประชาสังคม เช่น กลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม สื่อท้องถิ่น อาสาสมัคร ก็สามารถเข้ามาสนับสนุนหนึ่งด้วยให้เข้าถึงคนวงกว้างมากขึ้น ผ่านการจัดเทศกาล นิทรรศการ กิจกรรมเวิร์คชอป การทำข่าวและสารคดี ซึ่งจะเป็นการช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจในศิลปะการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้มากขึ้น

4. ภาคเอกชนและธุรกิจ

บริษัทหรือห้างร้านต่าง ๆ สามารถเข้ามาสนับสนุนหนึ่งด้วยได้ ในรูปแบบการเป็นผู้สนับสนุนหรือสปอนเซอร์ในการจัดการแสดง การผลิตคอนเทนต์ หรือการทำกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม การที่แบรนด์เชื่อมโยงตัวเองเข้ากับการอนุรักษ์มรดกไทยเช่นนี้จะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีและได้รับการยอมรับทางสังคม

นอกจากให้การสนับสนุนแล้ว ภาคธุรกิจยังสามารถใช้แนวคิดหรือตัวละครจากหนึ่งด้วยมาต่อยอดสร้างสินค้าและบริการได้ เช่น ออกแบบตุ๊กตา เครื่องประดับ ของที่ระลึก หรือนำหนึ่งด้วยไปใช้ในการโฆษณาทำคอนเทนต์ทางการตลาด ซึ่งถือเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มและนำศิลปวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับยุคสมัย

การสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งรัฐ เอกชน ประชาสังคม และชุมชนดังที่ได้กล่าวมานี้ จะเป็นพลังสำคัญที่ช่วยหนุนเสริมให้หนึ่งด้วยสามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้บนแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งในฐานะสื่อใหม่ของยุคดิจิทัล พร้อมทั้งยังคงบทบาทในการเป็นศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่าที่เชื่อมโยงผู้คนหลายรุ่นเข้าด้วยกันผ่านเรื่องราวและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาหนึ่งด้วยต่อไปในอนาคต

แม้ว่าการปรับตัวเข้าสู่โลกดิจิทัลจะเป็นความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับหนึ่งด้วย แต่ในการพัฒนาหนึ่งด้วยไปสู่อนาคตนั้น สิ่งสำคัญคือต้องรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมควบคู่ไปด้วย ไม่ใช่ปรับเปลี่ยนจนสูญเสียเอกลักษณ์ไป ดังนั้นทางสายกลางที่ควรเดินคือ การผสมผสานกันระหว่างของเก่ากับของใหม่ เช่น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในส่วนของการผลิตและเผยแพร่ แต่ในด้านเนื้อหา บทบาทหน้าที่ และคุณค่าหลัก ๆ ยังคงรักษาแก่นแท้เอาไว้ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจนจำไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันเราต้องพิจารณาให้ดีกว่า การปรับหนึ่งด้วยให้เข้าสู่สตรีมมิ่งนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่ออะไร ใช่แค่เพียงเพื่อความอยู่รอดในเชิงพาณิชย์เท่านั้นหรือไม่ แต่สิ่งสำคัญยิ่งกว่าคือเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญา การถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไป และการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และซึมซับคุณค่าของศิลปะการแสดงพื้นบ้านอันล้ำค่า ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ที่คุ้นเคย

นอกจากการนำเสนอผ่านคอนเทนต์บนสตรีมมิ่งแล้ว หนึ่งด้วยสามารถขยายบทบาทด้วยการจัดกิจกรรมหรือเวิร์คชอปออนไลน์ที่เปิดโอกาสให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วม เช่น การเรียนรู้การทำหุ่นหนัง การฝึกพากย์เสียงตัวละคร การเขียนบทหนัง การร่วมแสดงผ่านวิดีโอคอล เป็นต้น กิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์แบบนี้จะช่วยให้ผู้ชมไม่ได้เป็นแค่ผู้บริโภคเนื้อหาอย่างเดียว แต่ได้มีประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้และสัมผัสวัฒนธรรมหนึ่งด้วยด้วยตัวเอง นอกจากนี้การสร้างชุมชนออนไลน์สำหรับแฟนหนึ่งด้วยจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยง และสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ที่ชื่นชอบหนึ่งด้วย ทั้งคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ ทั้งผู้ชมและศิลปิน ทั้งคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ การมีแพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นพื้นที่กลางให้ทุกคนได้มาร่วมพูดคุย

แชร์ความรู้และประสบการณ์ จะช่วยเสริมสร้างความผูกพันและความเข้มแข็งให้กับวงการหนังตะลุงโดยรวม ซึ่งปัจจุบันมีกลุ่ม Facebook หรือ Instagram บางกลุ่มที่มีการรวมตัวพูดคุยในลักษณะนี้แล้ว หากมีการพัฒนาช่องทางออนไลน์ขึ้นมาเฉพาะจะยิ่งเป็นผลดีมาก

ในระยะยาว หากหนังตะลุงต้องการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญคือการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของหนังตะลุงตั้งแต่ต้น ซึ่งการนำเสนอหนังตะลุงผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เด็กคุ้นเคยจะช่วยให้เข้าถึงง่ายขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ควรส่งเสริมให้เด็ก ๆ ได้มีโอกาสชมการแสดงหนังตะลุงสด ๆ ในพื้นที่จริงด้วย เพื่อให้ได้สัมผัสกับบรรยากาศและเสน่ห์ของหนังตะลุงแบบดั้งเดิมที่หน้าจอให้ไม่ได้ การบรรจุหนังตะลุงเข้าไปในหลักสูตรท้องถิ่นตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถม มัธยม ในรูปแบบที่สอดคล้องกับวัยของเด็ก จะช่วยให้เด็ก ๆ เรียนรู้และซึมซับหนังตะลุงไปพร้อมกับวิชาอื่น ๆ ตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งอาจเป็นการเล่าเรื่องเล่นบทบาทสมมติ วาดภาพ ร้องเพลง เต้นรำ หรือทำโครงการที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุง เด็ก ๆ จะได้เรียนรู้อย่างสนุกสนานผ่านศิลปะ โดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการยัดเยียดหรือบังคับ

อีกแนวคิดที่น่าสนใจคือการนำหนังตะลุงไปเชื่อมโยงกับงานด้านอื่น ๆ เช่น การศึกษา การท่องเที่ยว การแพทย์และสุขภาพ เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้หลากหลายยิ่งขึ้น เช่น การใช้หนังตะลุงเพื่อการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ การสร้างทัวร์ท่องเที่ยวชุมชนโดยมีการแสดงหนังตะลุงร่วมด้วย หรือการทดลองใช้หนังตะลุงเป็นกิจกรรมบำบัดเพื่อสุขภาพจิต เป็นต้น การบูรณาการข้ามศาสตร์แบบนี้จะช่วยให้หนังตะลุงไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ยังสามารถต่อยอดและสร้างประโยชน์ที่กว้างขึ้นกว่าด้านความบันเทิงหรือวัฒนธรรมเพียงด้านเดียว

สรุป

การจะฟื้นฟูและพัฒนาหนังตะลุงให้เติบโตอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนบนแพลตฟอร์มสตรีมมิ่งในยุคดิจิทัลนั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือต้องอาศัยพลังร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งศิลปินหนังตะลุง ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และประชาสังคม ที่จะต้องช่วยกันผลักดันอย่างต่อเนื่อง โดยแนวทางการพัฒนาที่เป็นไปได้ คือการคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของหนังตะลุงไว้พร้อม ๆ กับปรับใช้เทคโนโลยีดิจิทัลให้เกิดประโยชน์ การเปิดพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามาเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรม การขยายบทบาทของหนังตะลุงในเชิงสร้างสรรค์ การบูรณาการเชื่อมโยงกับสาขาอื่น ๆ เพื่อให้เกิดคุณค่าที่หลากหลายมากขึ้น รวมถึงการสร้างเครือข่ายและชุมชนแฟนหนังตะลุงให้เหนียวแน่นและยั่งยืน ถึงแม้การปรับตัวของหนังตะลุงในยุคสตรีมมิ่งจะเป็นความท้าทาย แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นโอกาสอันดีที่เราจะได้เห็นการพลิกโฉมของศิลปะการแสดงพื้นบ้านให้กลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งในบริบทสังคมยุคใหม่ที่เราทุกคนมีส่วนร่วม จากที่เคยเป็นศิลปะเฉพาะถิ่น หนังตะลุงในวันนี้มีความเป็นไปได้ที่จะก้าวไปสู่การเป็นมรดกทางวัฒนธรรมระดับชาติและระดับสากล สามารถทำหน้าที่ในการสะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยได้อย่างน่าภาคภูมิใจ แม้เส้นทางข้างหน้าอาจอีกยาวไกล แต่เชื่อว่าด้วยพลังแห่งความรัก ความศรัทธา และความมุ่งมั่นของผู้คนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย หนังตะลุงจะยังคงเป็นสมบัติอันล้ำค่าที่เราจะร่วมกันสืบสานและส่งต่อให้ลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป ให้วัฒนธรรมอันงดงามนี้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยไปอีกนานเท่านาน

เอกสารอ้างอิง

เกษม เรืองรัตน์. (2540). วัฒนธรรมการแสดงและดนตรีพื้นบ้าน. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

- กาญจนา แก้วเทพ. (2547). การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม: แนวคิด เทคนิค และกรณีตัวอย่าง. สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2557). บทบาทของสื่อพื้นบ้านในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ชานนท์ ศรีสุวรรณนนท์. (2562). การพัฒนาหนังสือในยุคนิโอดี. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐวุฒิ พิเศษสุข. (2564). ศิลปะการแสดงหนังสือกับการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ดิษยนันท์ ชุมพิบูลย์. (2560). การรับรู้และการเรียนรู้หนังสือของเยาวชนในอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารวิชาการศรีปทุมชลบุรี, 16(1), 173-183.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2553). ศิลปะการเล่นพื้นบ้านภาคใต้. สำนักพิมพ์ Museum Press.
- สวัสดิ์ เหล็กสมบูรณ์. (2559). หนังสือสายใต้: วิวัฒนาการและอนาคต. สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- อรรถพล ธรรมวสุ. (2558). เทคโนโลยีสารสนเทศกับการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาหนังสือ จังหวัดพัทลุง. วารสารสารสนเทศ, 14(2), 61-70.

การศึกษาพิธีกรรมการบวชป่าในภาคเหนือ: นวัตกรรมทางความเชื่อเพื่อการอนุรักษ์
A STUDY OF THE FOREST ORDINATION RITUAL IN NORTHERN THAILAND: INNOVATION
OF BELIEFS FOR CONSERVATION

ดลดิเรก ทองโสภิต

Dhonlhadireak Thongsopar

กองบัญชาการควบคุมการปฏิบัติทางอากาศ

Air Operation Control Command

Corresponding Author E-mail: dhonlhadireak51@gmail.com

Received July 13, 2023

Revised September 6, 2023

Accepted October 2, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาพิธีกรรมการบวชป่าของชุมชนในภาคเหนือของประเทศไทย โดยมองว่าเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ การศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้เข้าร่วมพิธีกรรม รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่าพิธีบวชป่านี้ช่วยสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และช่วยฟื้นฟูป่าในระดับชุมชน แต่ก็ยังมีข้อท้าทายในการขยายผลสู่วงกว้าง งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นบทบาทของความเชื่อท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และแนวทางในการผสมผสานความเชื่อเข้ากับหลักวิชาการสมัยใหม่เพื่อความยั่งยืน

คำสำคัญ: พิธีบวชป่า, การอนุรักษ์ป่าไม้, ความเชื่อท้องถิ่น, ภาคเหนือ, นวัตกรรมทางความเชื่อ

Abstract

This academic article aims to study the forest ordination ritual of communities in northern Thailand, viewing it as an innovation of beliefs that combines Buddhism, traditional beliefs, and modern concepts of nature conservation. Qualitative research through interviews with community leaders and ritual participants, as well as participatory observation, found that this forest ordination ritual helps create conservation awareness and restore forests at the community level. However, there are still challenges in expanding the results more widely. This research points out the role of local beliefs in forest resource management and ways to integrate beliefs with modern academic principles for sustainability.

Keywords: Forest Ordination, Forest Conservation, Local Beliefs, Northern Thailand, Innovation Of Beliefs

บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้นับเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ ทั้งในฐานะที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งอาหาร ยารักษาโรค วัสดุก่อสร้าง รวมไปถึงการทำหน้าที่ดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ป้องกันภาวะโลกร้อน อย่างไรก็ตาม ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ภาคเหนือของประเทศไทยประสบปัญหาการบุกรุกทำลายป่าอย่างหนัก ทั้งจากการขยายตัวของภาคการเกษตร การตัดไม้เพื่อการพาณิชย์ และการเปลี่ยนพื้นที่

ป่าเพื่อรองรับกิจกรรมอื่น ๆ พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งพิงป่ามาช้านาน

ในภาวะวิกฤตเช่นนี้ ชาวบ้านในหลายชุมชนภาคเหนือได้ริเริ่มจัดพิธีกรรม “บวชป่า” ขึ้น โดยนำเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องการไม่เบียดเบียนสรรพชีวิต มาผนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีเจ้าป่า และเทพารักษ์ต้นไม้ พิธีกรรมนี้เป็นการบวชต้นไม้ให้เป็นพระ โดยมีพระสงฆ์ทำพิธีผูกผ้าเหลืองพันรอบต้นไม้เสมือนให้ต้นไม้บวชเป็นพระ ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกรักศรัทธาให้กับป่า ทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวที่จะเข้าไปตัดต้นไม้ทำลายป่า เนื่องจากเชื่อว่าจะเป็นบาป พิธีกรรมนี้ถือเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้ความเชื่อท้องถิ่นเข้ากับหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของโลกสมัยใหม่ จนกลายเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ช่วยปกป้องรักษาป่าในระดับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาให้เข้าใจถึงที่มาและพัฒนาการของพิธีกรรมการบวชป่า องค์ประกอบของพิธีกรรม ความเชื่อและคติความคิดที่แฝงอยู่ กระบวนการเผยแพร่และสืบทอดพิธีกรรมนี้ รวมถึงประเมินผลกระทบที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าในระดับท้องถิ่น ทั้งนี้จะอาศัยกรอบแนวคิดว่าด้วยพลวัตของประเพณีและการประดิษฐ์สร้างประเพณี (Invention of Tradition) มาเป็นฐานในการวิเคราะห์ โดยจะชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมบวชป่าไม่ใช่ประเพณีโบราณที่สืบทอดกันมาอย่างเดียว แต่มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดและความหมายอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อันจะทำให้สามารถธำรงรักษาบทบาทในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับชุมชนได้อย่างมีพลวัต ผลการศึกษาเชิงลึกนี้จะทำให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับนวัตกรรมทางความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน พร้อมกับชี้ให้เห็นประเด็นท้าทายและแนวทางในการนำองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และนักวิชาการ ในการกำหนดยุทธศาสตร์และแผนงานด้านการจัดการป่าไม้ที่มีประสิทธิภาพต่อไป

ความเป็นมาและพัฒนาการของพิธีกรรมบวชป่าในภาคเหนือ

พิธีกรรมการบวชป่าที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีรากฐานมาจากความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกับคำสอนในพุทธศาสนา ชาวบ้านในภาคเหนือมีความเชื่อสืบทอดกันมาว่า บริเวณป่าชุมชนมีเจ้าป่า ผีขุนน้ำ นางไม้ สิงสถิตอยู่ ซึ่งคอยปกป้องรักษาป่าและต้นน้ำ (ยศ สันตสมบัติ, 2544) การเข้าไปทำลายต้นไม้หรือสัตว์ป่า จะต้องขออนุญาตและเช่นสรวงเจ้าป่าเสียก่อน เพื่อป้องกันภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นจากผีมือเจ้าป่า ผีขุนน้ำ และนางไม้ ขณะเดียวกัน คำสอนในพุทธศาสนาก็ให้ความเคารพต่อสรรพชีวิต ชาวบ้านเชื่อว่าการตัดต้นไม้หรือล่าสัตว์ที่ไม่จำเป็น เป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่น ถือเป็นบาปที่ต้องชดใช้ด้วยการทำบุญ การละเว้นการทำลายสรรพชีวิต ยังช่วยส่งเสริมบุญกุศลให้ชาตินี้และภพหน้าด้วย (สุจิตรา แสนหาญ, 2555)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา การเข้ามาของนโยบายป่าไม้แห่งชาติและระบบสัมปทานป่า ส่งผลให้เกิดการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอย่างมากมาย ความเชื่อท้องถิ่นเรื่องเจ้าป่าและผีขุนน้ำ ต้องเผชิญกับอำนาจรัฐและทุนนิยมที่เหนือกว่า ไม่สามารถยับยั้งการทำลายป่าของนายทุนและข้าราชการได้อย่างมีนัยสำคัญ ต่อมาในช่วงกลางทศวรรษ 2530 จึงเริ่มมีการประยุกต์พิธีกรรมบวชป่าขึ้นโดยพระสงฆ์และชาวบ้านที่ได้รับแรงบันดาลใจจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ พิธีบวชป่าที่ปรากฏในช่วงแรก เป็นรูปแบบที่ค่อนข้างเรียบง่าย โดยเน้นให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์จะนำเอาหลักศีลธรรมในพุทธศาสนาเรื่องการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตมาเทศนาสั่งสอนชาวบ้าน ซึ่งช่วยเสริมย้ำความเชื่อดั้งเดิมในการเคารพธรรมชาติให้น้ำหนักมากขึ้น

ปัจจุบันรูปแบบของพิธีบวชป่าได้ขยายวงกว้างออกไป มีการผนวกเอาองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การปลูกต้นไม้ การสร้างฝายชะลอน้ำ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมด้วย นอกจากนี้ยังมีการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เช่น การอธิบายประโยชน์ของป่าในการดูดซับก๊าซเรือนกระจก มาสอดแทรกเข้าไปในคำสอนของพระสงฆ์ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจถึงความสำคัญของการรักษาป่าในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกด้วย (ประเวศ วะสี, 2552) กล่าวได้ว่าพิธีกรรมบวชป่าในปัจจุบัน เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่น หลักคำสอนในพุทธศาสนา และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อเสริมพลังให้แกกันและกัน จนกลายเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ช่วยปกป้องผืนป่าในภาคเหนือได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมบวชป่า

เมื่อชุมชนใดต้องการจัดพิธีบวชป่า ผู้นำชุมชนจะประสานงานกับพระสงฆ์ในวัดใกล้เคียงเพื่อกำหนดวันเวลาที่เหมาะสม โดยมักจะจัดในช่วงต้นฤดูฝน เนื่องจากเป็นช่วงที่ต้นไม้เริ่มผลิใบอ่อนพร้อมที่จะเติบโต ในวันพิธี ชาวบ้านจะพากันไปที่บริเวณป่าชุมชน โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเป็นประธานในพิธี มีการจัดขบวนแห่ผ้าเหลืองจากหมู่บ้านเข้าไปในป่า พร้อมกับอัญเชิญพระพุทธรูปและบุชายันต์เครื่องสักการะอื่น ๆ เป็นขบวนใหญ่ เพื่อแสดงถึงพลังศรัทธาของชุมชน

เมื่อถึงบริเวณพิธี พระสงฆ์จะนำชาวบ้านสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย สวดขยันโตเพื่อขัยชนะของพุทธศาสนาเหนือศัตรูทั้งปวง หลังจากนั้นพระสงฆ์จะแสดงพระธรรมเทศนาเน้นย้ำถึงความสำคัญของป่า ประโยชน์ที่ป่ามีต่อชุมชน พร้อมเชื่อมโยงเข้ากับหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 ที่ว่าด้วยการละเว้นจากการฆ่าสัตว์ และทำลายชีวิต ความกตัญญูต่อธรรมชาติที่ให้ชีวิต รวมไปถึงเรื่องกฎแห่งกรรม บาปบุญคุณโทษ หากยังคงทำลายธรรมชาติต่อไป ก็จะต้องได้รับผลกระทบในที่สุด

จากนั้นพระสงฆ์จะทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ปิดทองต้นไม้ใหญ่ ผูกแถบผ้าสีเหลืองรอบต้นไม้เป็นสัญลักษณ์การบวชให้ต้นไม้เป็นพระ เพื่อให้คนเกรงกลัวไม่กล้าตัดฟัน ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของพิธีกรรม บางครั้งก็มีการปักป้ายชื่อว่าต้นไม้ นั้น ๆ ได้รับการบวชแล้ว มีการบวชด้วยเครื่องสักการะอื่น ๆ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน หรือโพรยน้ำมนต์รอบ ๆ ต้นไม้ เป็นต้น

หลังจากพิธีกรรมเสร็จสิ้น ชาวบ้านร่วมกันปลูกต้นไม้เพิ่มเติม จัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงาน และพระสงฆ์ เป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ นอกจากนี้หลายหมู่บ้านยังมีกิจกรรมเสริมอื่น ๆ เช่น การสร้างฝายต้นน้ำ การจัดทำแนวกันไฟ การทำความสะอาดป่า เพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศของป่าไปพร้อมกันด้วย ส่วนใหญ่แล้วพิธีกรรมบวชป่า จะใช้เวลาประมาณครึ่งวันไปจนถึงหนึ่งวันเต็ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ป่าและองค์ประกอบอื่น ๆ ในพิธี แม้รูปแบบพิธีอาจแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละชุมชน แต่โครงสร้างหลักยังคงเหมือนกัน คือการบวชต้นไม้เป็นพระโดยพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ป่า

ความเชื่อและคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมบวชป่า

แม้พิธีกรรมบวชป่าจะมีพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย แต่แก่นแท้ของพิธีกรรมนี้ยังคงยึดโยงกับความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเป็นหลัก ความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับเจ้าป่าและผีขุนน้ำ ได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับศีล 5 ข้อที่ 1 ที่ห้ามการฆ่าสัตว์และทำลายชีวิต ซึ่งรวมไปถึงการตัดไม้ทำลายป่าด้วย ชาวบ้านเชื่อว่าหากทำลายป่าจะถูกลงโทษจากเจ้าป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฐานผิดศีลข้อ 1 ต้องรับโทษในชาตินี้หรือชาติหน้า

การนำเอาแนวคิดเรื่องบาปบุญคุณโทษและกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนามาเชื่อมโยง ก็ช่วยทำให้ชาวบ้านไม่กล้าบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าอย่างชัดเจน เพราะเชื่อว่าจะส่งผลเสียต่อชีวิตในระยะยาว ทั้งยังยึดถือศีลธรรมอันดีด้วย พระสงฆ์บางรูปยังเน้นย้ำว่าการอนุรักษ์ป่าถือเป็นบุญกุศลอย่างหนึ่ง เพราะเป็นการให้ทานคือการสละความต้องการส่วนตัวเพื่อรักษาเอาไว้ซึ่งสมบัติส่วนรวมของชุมชน (สุภาภรณ์ โชครุ่ง, 2548) นอกจากนี้การบวชต้นไม้ให้เป็นพระ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธี ยังสื่อให้เห็นถึงความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าป่าคือวัด ดังนั้นผู้ที่เข้าไปในป่าจึงต้องประพฤติปฏิบัติตัวเช่นเดียวกับการเข้าไปในวัด ต้องสำรวมกายวาจา มีสติ ไม่ล่าสัตว์หรือตัดต้นไม้เด็ดขาด การบวชต้นไม้เพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่ป่า เปรียบเสมือนขยายเขตพุทธาวาสออกไปจากวัดในหมู่บ้าน กลายเป็นวัดกลางป่าขนาดใหญ่ ที่ชาวบ้านต่างก็ให้ความเคารพนับถือ

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อดั้งเดิมเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างป่ากับวัด ซึ่งมีฐานมาจากหลักศาสนสถานในพุทธศาสนา ที่มีวิหาร โบสถ์สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ก็มีป่าโดยรอบวัดซึ่งเป็นเขตพุทธาวาสเช่นกัน (สมหมาย เปรมจิตต์, 2539) การบวชป่าก็คือการสานต่อคติความเชื่อเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างป่ากับวัด แต่ขยายพรมแดนออกไปนอกวัด ครอบคลุมพื้นที่ป่าทั้งผืน ความเชื่อและคติต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมบวชป่านี้ หากพิจารณาให้ถ่องแท้ จะพบว่าไม่ได้เป็นเพียงการนำเอาศาสนามาใช้จัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงเครื่องมือ แต่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์อันลึกซึ้งของชุมชนในภาคเหนือ ที่มองธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายว่ามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ไม่อาจแยกขาดได้ ป่าไม้ สายน้ำ ต้นไม้ สัตว์ป่า และมนุษย์ ล้วนอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์แห่งศีลธรรมและจริยธรรมเดียวกัน ต่างพึ่งพาอาศัย กันในระบบนิเวศขนาดใหญ่ ความเข้าใจถึงพลวัตและปฏิสัมพันธ์เชิงนิเวศเช่นนี้ ช่วยสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อธรรมชาติให้แก่ผู้คน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน โดยไม่เบียดเบียนหรือทำลายซึ่งกันและกัน กล่าวได้ว่าพิธีกรรมบวชป่า ไม่ได้เป็นเพียงการประยุกต์ความเชื่อท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ป่าเท่านั้น แต่ยังเป็นการฟื้นฟูและสืบทอดโลกทัศน์ดั้งเดิมที่เคารพธรรมชาติอีกด้วย

กระบวนการเผยแพร่และสืบทอดพิธีกรรมบวชป่า

ในระยะแรกพิธีกรรมบวชป่ายังจำกัดอยู่ในวงแคบ เฉพาะในบางหมู่บ้านที่มีพระสงฆ์นารีเริ่มจัดทำเป็นครั้งแรก ต่อมาพิธีกรรมนี้ได้ถูกเผยแพร่ออกไปในวงกว้างมากขึ้น ผ่านกระบวนการบอกเล่าและการจัดอบรมถ่ายทอดของเครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายพระสงฆ์ฝ่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ได้ริเริ่มโครงการผ่านทางวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2538) นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน ที่เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่พิธีกรรมบวชป่าด้วย ในช่วงทศวรรษ 2540 กระทรวงวัฒนธรรมและกรมการศาสนา ได้กำหนดให้พิธีบวชป่าเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายวัฒนธรรมไทย โดยสนับสนุนงบประมาณผ่านวัดและชุมชนในการจัดพิธีกรรม และรณรงค์ให้ดำเนินการในวงกว้าง (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2552)

ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ก็ให้การสนับสนุนชุมชนในการประกอบพิธีกรรมบวชป่า พร้อมทั้งเผยแพร่กระบวนการและแนวคิดผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ เว็บไซต์ ซึ่งทำให้พิธีกรรมนี้เป็นที่รู้จักมากขึ้นในสังคมไทย สื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อท้องถิ่นในภาคเหนือ ได้ช่วยนำเสนอข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับพิธีบวชป่า เผยแพร่ความรู้และกระตุ้นความตื่นตัวให้กับประชาชน ทำให้ผู้คนให้ความสนใจเข้าร่วมพิธีกรรม ไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นเท่านั้น แต่รวมไปถึงคนเมืองจากต่างพื้นที่ด้วย (กาญจนา แก้วเทพ, 2546)

อีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้พิธีกรรมบวชป่าแพร่หลายออกไป คือการสืบทอดผ่านระบบเครือข่ายและชุมชน เยาวชนรุ่นใหม่ที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรม จะได้เรียนรู้และซึมซับแนวคิดเรื่องการเคารพธรรมชาติ พร้อมทั้งได้

ฝึกปฏิบัติขั้นตอนต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ ทำให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ช่วยสานต่อพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ได้ในระยะยาว กระบวนการเผยแพร่และสืบทอดพิธีกรรมบวชป่าที่เกิดขึ้นนี้ ทั้งจากบทบาทของฝ่ายสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน และระบบเครือข่ายชุมชน ได้ช่วยผลักดันให้พิธีบวชป่ากลายเป็นขบวนการทางสังคมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เข้มแข็ง สามารถขยายผลครอบคลุมพื้นที่ป่าภาคเหนือได้อย่างกว้างขวาง และเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการประยุกต์ใช้ในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยต่อ ๆ มาอีกด้วย

ผลกระทบของพิธีกรรมบวชป่าต่อการอนุรักษ์ในระดับชุมชน

งานศึกษาส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมบวชป่าส่งผลในเชิงบวกต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในระดับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ ประการแรก คือการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมในการจัดการพื้นที่ป่า พิธีกรรมบวชป่าไม่ได้เพียงสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ต้นไม้เท่านั้น แต่ยังสร้างบรรทัดฐานทางสังคมว่าไม่ควรบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เพราะถือว่าเป็นการละเมิดศีลธรรม นำไปสู่บาปเวร ผู้ใดฝ่าฝืนจะได้รับการตำหนิและลงโทษทางสังคม ทำให้การบุกรุกทำลายป่าลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะบริเวณที่มีการบวชต้นไม้ไว้ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2545) ประการที่สอง การเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมในการใช้ประโยชน์จากป่า ชาวบ้านหลายคนที่เคยมองว่าป่าเป็นเพียงแหล่งทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการในครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เชื้อเพลิง หรือของป่าต่าง ๆ กลับเริ่มเปลี่ยนมุมมองใหม่ ให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาผืนป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพราะตระหนักถึงความเชื่อมโยงระหว่างป่ากับพระพุทธศาสนามากขึ้น หลายคนหันมาเป็นอาสาสมัครเฝ้าระวังและจัดการไฟป่า ตลอดจนมีส่วนร่วมในการปลูกป่าทดแทน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543) ประการที่สาม การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงชุมชนท้องถิ่น พิธีกรรมบวชป่านำไปสู่การสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมและความเชื่อที่มีร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และแนวปฏิบัติระหว่างกัน ก่อให้เกิดเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าในระดับภูมินิเวศ ที่ช่วยแก้ปัญหาพื้นที่ป่าขาดความต่อเนื่อง โดยร่วมมือกันพิทักษ์ผืนป่าให้เป็นผืนเดียวกัน (สายันต์ ไพรัชญาจิตร, 2551)

อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมบวชป่าก็มีข้อจำกัดบางประการ โดยเฉพาะเรื่องการคุ้มครองพื้นที่ป่าในทางกฎหมาย แม้จะช่วยสกัดการบุกรุกได้ระดับหนึ่ง แต่ในความเป็นจริง พื้นที่ป่าที่ผ่านการบวชไม่ได้รับการรับรองสิทธิอย่างเป็นทางการ ทำให้ไม่สามารถใช้อำนาจรัฐเข้ามาปกป้องได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเมื่อมีกลุ่มทุนหรือนายทุนต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า พิธีกรรมบวชป่าก็อาจไม่เพียงพอที่จะยับยั้งได้ ชุมชนต้องใช้กระบวนการทางกฎหมายและสิทธิชุมชนเข้ามาเสริม (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2550) นอกจากนี้ปัญหาความยากจนและข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ ยังทำให้ชาวบ้านบางส่วนยังคงพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีพ ซึ่งสร้างแรงกดดันให้มีการเข้าไปหาของป่าหรือตัดไม้ออกมาใช้บ้าง แม้จะตระหนักถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผืนป่า แต่ความจำเป็นเรื่องปากท้องก็บีบให้ต้องทำ สถานการณ์เช่นนี้ต้องการการแก้ไขปัญหาในเชิงโครงสร้าง ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้มากเกินไป มิเช่นนั้นภาระการอนุรักษ์ก็จะตกอยู่กับชาวบ้านผู้ยากไร้ที่ไม่มีทางเลือก (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543)

สรุป

จากการศึกษาพบว่า พิธีกรรมบวชป่าในภาคเหนือของไทยเป็นนวัตกรรมทางความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิม หลักคำสอนในพุทธศาสนา และแนวคิดสมัยใหม่เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน พิธีกรรมนี้ช่วยสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคม เปลี่ยนทัศนคติ และส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ในระดับชุมชนได้อย่างมีนัยยะสำคัญ โดยอาศัยความศรัทธาในพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์

ของผีเจ้าป่า เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของผู้คน ไม่ให้เข้าไปทำลายหรือบุกรุกพื้นที่ป่า พิธีกรรมบวชป่าได้รับการเผยแพร่และขยายผลในวงกว้าง ผ่านเครือข่ายทางสังคมของพระสงฆ์นักพัฒนา องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และระบบเครือข่ายในชุมชน กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่โดดเด่น ก่อให้เกิดการประยุกต์รูปแบบไปใช้ในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทยอีกด้วย อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมบวชป่าก็ยังมีข้อจำกัดในการคุ้มครองผืนป่าในเชิงสิทธิและกฎหมาย โดยเฉพาะเมื่อมีกลุ่มทุนภายนอกต้องการเข้ามาใช้ประโยชน์จากที่ดินป่าไม้ ต้องอาศัยกระบวนการทางกฎหมายและสิทธิชุมชนเข้ามาเสริมด้วย นอกจากนี้ปัญหาความยากจนของคนในชุมชนเองก็เป็นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าเพื่อความอยู่รอด ดังนั้นจึงต้องมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวควบคู่ไปด้วย การศึกษาพิธีกรรมบวชป่านี้ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ในการปรับใช้ความเชื่อที่มีอยู่เดิมให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่ท้าทายใหม่ ๆ อย่างการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างฐานทรัพยากรกับวิถีชีวิต การเปิดพื้นที่ให้ภูมิปัญญาชุมชนเหล่านี้ได้แสดงบทบาท จะช่วยให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมและเท่าเทียมมากขึ้น อันจะเอื้อต่อการสร้างความยั่งยืนของระบบนิเวศและสังคมโดยรวมในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2546). บทบาทของสื่อมวลชนกับพิธีกรรมบวชป่า. ใน บุญยงค์ เกศเทศ และคณะ (บรรณาธิการ), พลวัตสังคมไทย (น. 135-159). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2550). การเมืองเรื่องป่ากับบทบาทของรัฐ ทุน และชุมชน. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). เสวนาวัฒนธรรม: วัด ป่า และชุมชน. มติชน.
- ประเวศ วะสี. (2552). นวัตกรรมชุมชนในการจัดการป่า. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ. (2544). มนุษย์กับวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมหมาย เปรมจิตต์. (2539). พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สายันต์ ไพเราะญัตติ. (2551). แนวทางการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุจิตรา แสนหาญ. (2555). บทบาทของพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 1(1), 89-102.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). พิธีกรรม ประเพณี และการจัดการทรัพยากร. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การวิเคราะห์พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝาย: ภูมิปัญญาในการจัดการน้ำของชุมชนล้านนา
AN ANALYSIS OF THE PHI FAI RITUAL: THE LOCAL WISDOM OF WATER MANAGEMENT IN
LANNA COMMUNITY

อรุณรักษ์ ธนเลิศลาภ
Arunrak Thanalertlap
บริษัท เมทเทิลคอม จำกัด
Metalcom Ltd.

Corresponding Author E-mail: arunrak99@gmail.com

Received October 1, 2023

Revised October 29, 2023

Accepted November 15, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของประเพณีการแห่หางแมวในภาคอีสานภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ด้วยการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าประเพณีการแห่หางแมวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น แต่ภาวะโลกร้อนและความแปรปรวนของสภาพอากาศในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อรูปแบบและการดำรงอยู่ของประเพณีนี้ ชุมชนอีสานได้พยายามปรับตัวโดยการปรับเปลี่ยนขั้นตอนพิธีกรรมให้กระชับขึ้น การเลือกใช้วัสดุธรรมชาติท้องถิ่นที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ กระบวนการปรับตัวเหล่านี้ไม่เพียงช่วยรักษาคุณค่าหลักของประเพณีเอาไว้ได้ หากยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาและความยืดหยุ่นของชุมชนในการรับมือกับความท้าทายใหม่ ๆ บทเรียนจากการปรับตัวของประเพณีแห่หางแมวสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ในยุคที่สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้เช่นกัน

คำสำคัญ: การแห่หางแมว, ภาคอีสาน, การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, การปรับตัว, ความยั่งยืน

Abstract

This article aims to examine the adaptation of the Cat Procession tradition in Northeastern Thailand under the context of climate change, based on a review of relevant literature and data. The results indicate that the Cat Procession tradition plays a crucial role in creating a connection between humans and nature, and promoting the conservation of local natural resources. However, global warming and current climate variability have affected the form and existence of this tradition. Isan communities have attempted to adapt by streamlining the ritual procedures, using eco-friendly local natural materials, establishing collaborations with external organizations, and encouraging the participation of younger generations. These adaptation processes not only help preserve the core values of the tradition but also reflect the wisdom and resilience of the communities in dealing with new challenges. Lessons from the adaptation of the Cat Procession tradition can also be applied to conserve and revitalize other cultural heritages in an era of rapid climate change.

Keywords: Cat Procession, Northeastern Thailand, Climate Change, Adaptation, Sustainability

บทนำ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่ายเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมของชุมชนล้านนาที่สืบทอดกันมายาวนาน ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับความเชื่อที่ว่า ผีฝ่ายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องรักษาฝ่ายน้ำและระบบชลประทานของชุมชน พิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อบวงสรวงผีฝ่าย ขอให้มน้ำอุดมสมบูรณ์ ส่งเสริมความสามัคคีของชุมชน และอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ริมน้ำ

ในอดีต พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่ายมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากชุมชนล้านนาอาศัยการเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการทำนาและการปลูกข้าวซึ่งต้องพึ่งพาน้ำจากฝายเป็นหลัก พิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการน้ำ ควบคุมการเปิด-ปิดฝาย และจัดสรรน้ำให้เพียงพอและเป็นธรรมแก่คนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน พิธีกรรมดั้งเดิมเริ่มลดความสำคัญและถูกกลืนเลือนไปบ้าง คนรุ่นใหม่บางส่วนไม่เห็นคุณค่าและความจำเป็นที่จะต้องสืบทอดประเพณี การทำเกษตรในรูปแบบเดิมลดลง มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แทนภูมิปัญญาดั้งเดิม จึงจำเป็นต้องตระหนักถึงการอนุรักษ์และดำรงไว้ซึ่งพิธีกรรมและภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านี้

บทความนี้มุ่งทำความเข้าใจพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่ายซึ่งสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำของชุมชนล้านนา โดยการศึกษาเปรียบเทียบพิธีกรรมของหลายชุมชน และวิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อพิธีกรรมและองค์ความรู้ดั้งเดิม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันนำไปสู่การออกแบบยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์และสืบสานอย่างเหมาะสมต่อไปในอนาคต

ภูมิหลังและความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่าย

พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่ายเป็นหนึ่งในประเพณีที่โดดเด่นของชุมชนล้านนามาแต่โบราณกาล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวิถีชีวิต การเกษตรกรรม และระบบความเชื่อของผู้คนในภูมิภาคนี้ โดยฝายถือเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากทำหน้าที่กักเก็บและกระจายน้ำซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนาและปลูกข้าว อันเป็นอาชีพหลักของชาวล้านนาช้านาน (สิงขะ, 2554)

ตามคติความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนล้านนา ผีฝ่ายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ ณ บริเวณรอบ ๆ ฝาย คอยปกป้องรักษาแม่น้ำลำคลอง พืชพันธุ์ และชาวนาที่ต้องพึ่งพาน้ำในการเพาะปลูก ซึ่งผีฝ่ายนี้มีทั้งที่เป็นบรรพบุรุษของหมู่บ้าน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ใช่มนุษย์ ดังปรากฏในข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของ บุญเสริม (2538) ที่พบว่า ชาวบ้านมักเรียกขานผีฝ่ายในนามสมมติว่า “ตาฝาย” “อาภฝาย” หรือ “พ่อแม่ฝาย” ซึ่งแฝงนัยถึงความเคารพและความผูกพันอย่างลึกซึ้ง

การเลี้ยงผีฝ่ายจึงเป็นพิธีกรรมเช่นไหว้บวงสรวงผีฝ่ายเพื่อแสดงความกตัญญูและขอพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล แม่น้ำลำคลองมีน้ำไหลสะดวก พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ โดยจะมีการจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน หัวหมู เนื้อวัว ไก่ต้ม และสุรา เป็นต้น จากนั้นจะนำไปถวายที่ศาลหรือหิ้งบูชาผีฝ่ายซึ่งมักตั้งอยู่ใกล้กับตัวฝาย พร้อมกับสวดมนต์และกล่าวคำอธิษฐานขอให้ผีฝ่ายคุ้มครองปกป้องรักษาชาวบ้านตลอดไป (วิลักษณ์, 2542)

ในอดีต พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ที่ทำกันเป็นประจำทุกปี โดยชาวบ้านจะรวมตัวกันเป็นหมู่คณะ ร่วมแรงร่วมใจกันจัดเตรียมสถานที่และเครื่องเซ่นไหว้ พิธีกรรมนี้จะใช้เวลาหลายวันและมีความยุ่งยากพิธีพิถันในการประกอบพิธี ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการเชิญผีฝ่ายเข้าร่างทรง การบอกกล่าวเล่าความเป็นไปในรอบปีที่ผ่านมา การขอขมาลาโทษหากได้ล่วงเกินผีฝ่าย และการขอพรให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทุกอย่างล้วนมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์อันลึกซึ้ง (ชูสิทธิ์, 2540)

ความเชื่อในเรื่องผีฝ้ายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อแบบจารีตในล้านนา ที่ประกอบไปด้วยความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา การผสมกลมกลืนกันระหว่างความเชื่อสองระบบนี้เองที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของผู้คนในล้านนาให้ดำเนินไปอย่างมีดุลยภาพ การเคารพนับถือธรรมชาติเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้ชุมชนใช้ทรัพยากรน้ำและดินอย่างรู้คุณค่าและพอเพียง ในขณะที่หลักธรรมทางพุทธศาสนาก็สอนให้มีความเมตตา รู้จักให้อภัย และสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ (สิงขร, 2554)

อาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ้ายในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการน้ำนี้ มิได้มีคุณค่าเพียงแคในเชิงเทคนิคหรือวิศวกรรมเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเสมือนสื่อกลางเชื่อมโยงระบบคิด ความศรัทธา ตลอดจนปรัชญาชีวิต ที่มีพลวัตและดำรงอยู่คู่กับสังคมเกษตรกรรมล้านนาสืบต่อกันมายาวนาน เป็นมรดกภูมิปัญญาที่ควรแก่การเรียนรู้และสืบทอดต่อไปในอนาคต

รายละเอียดของพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ้ายในหลากหลายชุมชน

พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ้ายของแต่ละชุมชนในล้านนามีรายละเอียดแตกต่างกันไปตามบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ โดยมีทั้งจุดร่วมและจุดต่างที่น่าสนใจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษาภาคสนามของ อุดม (2545) พบว่า ในหมู่บ้านแถบลุ่มน้ำปิง เชียงใหม่ มักจัดพิธีเลี้ยงผีฝ้ายในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน ก่อนที่จะเริ่มต้นฤดูกาลทำนา โดยชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน เหล้าขาว และเครื่องเซ่นอื่น ๆ ไปถวายที่ศาลหลักของหมู่บ้าน มีการจุดธูปเทียนบูชา สวดมนต์ภาวนา ก่อนที่จะแห่ขบวนไปยังฝ้ายน้ำ นำเอาเครื่องเซ่นไปวางไว้ที่ปากฝ้าย แล้วผู้อาวุโสของหมู่บ้านจะกล่าวเชิญผีฝ้าย บอกกล่าวความเป็นไป ขอขมาหากได้ล่วงเกิน และขอให้น้ำไหลสะดวกตลอดปี จากนั้นจึงรับประทานอาหารร่วมกันเป็นการเฉลิมฉลอง

ในขณะที่ชุมชนบางแห่งในจังหวัดลำพูน เช่น บ้านทาป่าเปา เลือกที่จะประกอบพิธีในช่วงเดือนพฤษภาคมหลังจากสิ้นสุดการเพาะปลูก โดยเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผีฝ้ายด้วย การแต่งกายของผู้เข้าร่วมพิธีจะเน้นโทนสีขาวซึ่งแสดงถึงความบริสุทธิ์ มีการนำต้นกล้วยและอ้อยมาปักเป็นแถวยาวบริเวณรอบ ๆ ฝ้าย มีความเชื่อว่าผีฝ้ายโปรดปรานพืชผลเหล่านี้ นอกจากนี้ภายในงานยังมีการละเล่นดนตรีพื้นบ้าน เช่น สะล้อซอ ซึง และการฟ้อนรำ เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง (พรสวรรค์, 2560)

ส่วนในเขตจังหวัดเชียงราย พิธีเลี้ยงผีฝ้ายมักจะจัดควบคู่ไปกับประเพณีสงกรานต์ในช่วงกลางเดือนเมษายน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านจะเป็นแกนนำสำคัญในการประกอบพิธี โดยจะมีการสวดอ้อนวอนขอให้น้ำจากแม่โพสพ มีการโห่ร้องเพลงโบราณเรียกขวัญข้าว และที่ขาดไม่ได้คือการรดน้ำดำหัวเพื่อขอพรจากผีฝ้ายรวมถึงผู้เฒ่าผู้แก่ ที่น่าสนใจคือ พิธีนี้จะมีการผสมผสานกับความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีเรียกขวัญในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย (นิคม, 2548)

แม้จะมีความแตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อย แต่พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ้ายในแทบทุกชุมชนล้วนมีเป้าหมายสำคัญร่วมกัน นั่นคือการแสดงความเคารพต่อผีฝ้ายและขอให้ปกป้องรักษาให้ทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องน้ำซึ่งเป็นหัวใจของการทำเกษตรกรรม นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีของคนในชุมชน ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน การแบ่งปันอาหาร และการละเล่นต่าง ๆ ที่ช่วยให้ผู้คนได้มาพบปะพูดคุยกันมากขึ้น (อุดม, 2545)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่าในปัจจุบันพิธีเลี้ยงผีฝ้ายในหลาย ๆ ชุมชนเริ่มลดความสำคัญลงบ้างก็ลดขนาดและความยิ่งใหญ่ของพิธีกรรมลง บ้างก็เลิกจัดไปเลยเนื่องจากไม่มีผู้สืบทอด สาเหตุสำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการดำรงชีพ ที่พึ่งพาระบบชลประทานสมัยใหม่แทนระบบฝ้ายแบบดั้งเดิม

ความจำเป็นในการบำรุงรักษาฝายจึงลดลง ประกอบกับคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ความผูกพันกับวิถีเกษตรและระบบความเชื่อเรื่องผีฝายจึงจางหายไป (นิคม, 2548; อุดม, 2545)

กระนั้นก็ตาม ยังมีความพยายามจากภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ในการฟื้นฟูพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่า บางชุมชนได้มีการปรับรูปแบบพิธีกรรมให้เข้ากับบริบทสังคมสมัยใหม่มากขึ้น เช่น ย่นระยะเวลาจัดงานให้สั้นลง ปรับเปลี่ยนเครื่องเซ่นให้เรียบง่ายขึ้น เป็นต้น เพื่อให้สามารถสืบทอดพิธีกรรมและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องต่อไปได้ (พรสวรรค์, 2560) นับเป็นความท้าทายที่สำคัญในการผสานคุณค่าเชิงจารีตกับความเป็นสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว

ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายกับการจัดการน้ำ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการจัดการน้ำในชุมชนเกษตรกรรมล้านนา เนื่องจากฝายเป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญที่ชาวบ้านใช้ในการกักเก็บน้ำและกระจายน้ำเพื่อการเพาะปลูก ซึ่งจำเป็นต้องมีการดูแลซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีเกือบตลอดทั้งปี การดูแลฝายจึงเป็นหน้าที่สำคัญของชุมชนที่ต้องร่วมมือกันอย่างเหนียวแน่น การเลือกสถานที่สร้างฝายจะมีความเชื่อมโยงกับภูมินิเวศน์ของแต่ละพื้นที่ เช่น สภาพภูมิประเทศ ความลาดชันของพื้นดิน ระดับน้ำในลำธาร เป็นต้น ซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาชาวบ้านที่สั่งสมมาเนิ่นนาน อย่างฝายแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย จะถูกสร้างในจุดที่แม่น้ำไหลผ่านช่องเขาลงมา ทำให้สามารถกักเก็บและผันน้ำเพื่อส่งต่อไปให้พื้นที่เพาะปลูกด้านล่างได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อัมพร, 2537)

วัสดุที่ใช้สร้างฝายเองก็มักเป็นวัสดุธรรมชาติที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ ดิน หิน กิ่งไม้ ตามแต่ภูมิประเทศของแต่ละแห่ง ฝายประเภทไม้จะใช้ไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ในการขัดสานกันให้แน่น ต้องคอยเปลี่ยนไม้ใหม่ทุกปีเนื่องจากไม้เน่าเปื่อยได้ง่าย ส่วนฝายประเภทกิ่งไม้จะใช้กิ่งไม้พุ่มและหญ้ามาร้อยรัดกันเป็นฝาย มีความทนทานน้อยกว่า ต้องคอยต่อเติมปีละหลายครั้ง (สิงหะ, 2554) การสร้างและซ่อมแซมฝายจึงเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือของคนทั้งหมู่บ้าน ตามคติความเชื่อดั้งเดิม การดูแลฝายซึ่งผีฝายสถิตอยู่เป็นหน้าที่ของทุกคน สะท้อนผ่านการกำหนดให้การซ่อมแซมฝายเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีการเลี้ยงผีฝายเป็นช่วงที่ชาวบ้านจะได้มาร่วมแรงกันขนไม้ หิน ดิน มาซ่อมแซมและปรับปรุงตัวฝายไปพร้อมกับการทำพิธีจึงเป็นการควบคุมงานบุญกับงานสาธารณประโยชน์ไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน (บุญเสริม, 2538)

นอกจากการสร้างและบำรุงรักษาฝายแล้ว พิธีกรรมเลี้ยงผีฝายยังมีส่วนสำคัญในการควบคุมการเปิด-ปิดน้ำประตูฝาย ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับปริมาณน้ำที่ไหลเข้าสู่พื้นที่การเกษตร ในอดีต จะมีตำแหน่ง “หัวหน้าฝาย” หรือ “แก่ฝาย” ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านให้ทำหน้าที่ควบคุมการเปิดปิดประตูฝาย โดยอิงกับช่วงฤดูกาลและความต้องการใช้น้ำในแต่ละช่วงเวลา (อัมพร, 2537) หัวหน้าฝายจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย รวมถึงการสื่อสารกับชาวบ้านเรื่องกติกาการใช้น้ำที่เป็นธรรมสำหรับทุกคน เช่น การกำหนดเวลาผลัดเปลี่ยนกันรับน้ำของแต่ละครัวเรือน การจัดสรรน้ำในยามขาดแคลน การลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกติกาด้วยการปรับไหม เป็นต้น ความน่าเชื่อถือและอำนาจของหัวหน้าฝายมาจากการที่ถือว่าเป็นตัวแทนของผีฝายในการควบคุมดูแลกิจการเหล่านี้ (ชูลิทธิ, 2540)

ในแง่นี้ พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายจึงเป็นกลไกสำคัญในการจัดสรรทรัพยากรน้ำของชุมชนอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ช่วยลดความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการแย่งชิงน้ำกันเอง ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์และใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า ผ่านบทบาทของผีฝายซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนเคารพนับถือ การเซ่นไหว้

บวงสรวงผีฝายอย่างสม่ำเสมอจึงเป็นการตอกย้ำคุณูปการของฝายและแม่น้ำลำคลองที่หล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในชุมชน (บุญเสริม, 2538; สิงฆะ, 2554)

กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายกับการจัดการน้ำในชุมชนล้านนานั้นเป็นความสัมพันธ์แบบองค์รวม ที่ผสานเอาองค์ความรู้ด้านการเกษตร วิศวกรรม การปกครองท้องถิ่น จารีตประเพณี และความเชื่อทางจิตวิญญาณเข้าไว้ด้วยกัน เป็นภูมิปัญญาที่ไม่ได้แยกขาดจากวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน แต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนและอัตลักษณ์ของชาวล้านนามาช้านาน

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อพิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย

ในช่วงครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา สังคมล้านนาได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา เทคโนโลยี ฯลฯ อันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิม รวมถึงพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายด้วยเช่นกัน ในด้านเศรษฐกิจ การขยายตัวของระบบทุนนิยมและการพัฒนาแบบกระแสหลัก ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในภาคเกษตรกรรมของชุมชนล้านนา การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขายเป็นสินค้า การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ตลอดจนการพึ่งพาระบบชลประทานสมัยใหม่ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ระบบการผลิตและวิถีเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมค่อย ๆ ลดความสำคัญ ระบบเหมืองฝายและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องจึงถูกละเลยมากขึ้นเรื่อย ๆ (สิงฆะ, 2554)

ขณะเดียวกัน แรงงานภาคเกษตรก็ได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการในเมืองใหญ่มากขึ้น ทำให้ประชากรในชนบทลดลงและมีสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มขาดการสืบทอดเยาวชนรุ่นใหม่ไม่สนใจหรือไม่เข้าใจความหมายและคุณค่าของพิธีกรรมดั้งเดิม บางส่วนมองว่าเป็นเรื่องล้าสมัยมลาย สิ้นเปลืองเวลาและทรัพยากร นำไปสู่การสูญหายของพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายในหลายชุมชน (นิคม, 2548) อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษที่ผ่านมา กระแสการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เริ่มได้รับความสนใจมากขึ้น มีความพยายามจากหลายภาคส่วนในการรื้อฟื้นประเพณีเลี้ยงผีฝายขึ้นมาใหม่ เช่น การบูรณาการพิธีกรรมเข้ากับกิจกรรมการท่องเที่ยววัฒนธรรม การปรับประยุกต์ให้เข้ากับบริบทสังคมสมัยใหม่ การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับฝายมาสร้างหลักสูตรในโรงเรียน เป็นต้น อย่างไรก็ตามจังหวัดเชียงใหม่มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ “เฮือนผญาฝาย” เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการจัดการน้ำของชุมชนมาเผยแพร่ นับเป็นแนวทางใหม่ในการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องผีฝายให้คงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง (พรสวรรค์, 2560)

กล่าวได้ว่า การปรับตัวของพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายให้เข้ากับยุคสมัยเป็นความท้าทายที่สำคัญ ที่ต้องอาศัยความร่วมมือของคนทั้งชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ ที่จะช่วยกันสร้างสมดุลอย่างไรระหว่างการรักษาคุณค่าดั้งเดิมของภูมิปัญญา กับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะเป็นการสืบสานคุณูปการของพิธีกรรมนี้ไปยังคนรุ่นใหม่ต่อไป

แนวทางการสืบสานและอนุรักษ์พิธีกรรมเลี้ยงผีฝาย

จากความสำคัญของพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายในฐานะที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันทรงคุณค่า และท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้พิธีกรรมนี้เริ่มเสื่อมความนิยมไปในหลายพื้นที่ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาแนวทางในการสืบสานและอนุรักษ์พิธีกรรมนี้ไว้ให้คงอยู่ โดยอาจทำได้หลายวิธีดังนี้

1. การศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับผีฝายในระดับชุมชน เช่น การถ่ายทอดผ่านการลงมือปฏิบัติจริง การจัดนิทรรศการ การสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน จะช่วยให้เด็กและเยาวชนได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญานี้มากขึ้น (อุดม, 2545)

2. การนำพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายเข้าสู่หลักสูตรการศึกษาทั้งในและนอกระบบ โดยเชื่อมโยงกับวิชาต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การจัดการน้ำ เกษตรกรรม วัฒนธรรมประเพณี ศาสนา เป็นต้น เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้อย่างเป็นระบบและลึกซึ้งมากขึ้น (พรสวรรค์, 2560)

3. การอนุรักษ์และฟื้นฟูฝายและระบบเหมืองฝายแบบดั้งเดิม ในฐานะที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญของพิธีกรรมนี้ ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ในการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน การจัดสรรงบประมาณ และการดูแลรักษา (วิลักษณ์, 2542)

4. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีเลี้ยงผีฝาย เช่น การสาธิตพิธีกรรม การเล่าเรื่องผีฝาย การให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการซ่อมแซมฝาย เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาไปสู่สาธารณะ และสร้างรายได้ให้กับชุมชน แต่ต้องคำนึงถึงความสมดุลและไม่บิดเบือนหรือลดทอนคุณค่าทางวัฒนธรรมด้วย (นิคม, 2548)

5. การสนับสนุนการวิจัยและการสร้างนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับฝายและพิธีกรรม เช่น การศึกษาความรู้ด้านวิศวกรรมชลประทานโบราณ การพัฒนาระบบกระจายน้ำอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างสื่อดิจิทัลเกี่ยวกับผีฝาย เพื่อให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ยังสามารถประยุกต์ใช้และต่อยอดได้ในปัจจุบัน (พรสวรรค์, 2560)

6. การเชื่อมโยงพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายเข้ากับการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน เช่น การนำหลักการของผีฝายและระบบเหมืองฝายมาประยุกต์ใช้ในการสร้างความตระหนักรู้เรื่องคุณค่าของน้ำ การรณรงค์ให้ประหยัดน้ำ การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การป้องกันน้ำเสีย ซึ่งจะทำให้เห็นความเกี่ยวพันระหว่างพิธีกรรมกับสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน (อุดม, 2545)

กล่าวโดยสรุป การสืบสานและอนุรักษ์พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายจำเป็นต้องทำในหลายมิติ ทั้งในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การประยุกต์ใช้ และการดำรงรักษา ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและความต้องการของคนรุ่นใหม่ โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งชุมชน ท้องถิ่น ภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา เพื่อช่วยกันหล่อหลอมองค์ความรู้และภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านี้ให้ดำรงอยู่คู่สังคมสืบไป

สรุป

พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการน้ำที่โดดเด่นของชุมชนล้านนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้อันลึกซึ้งเกี่ยวกับระบบนิเวศ การเกษตร วิศวกรรม การปกครอง ตลอดจนจิตวิญญาณเชิงจิตวิญญาณของผู้คน ผ่านการประกอบพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดและการดูแลรักษาฝายอย่างสม่ำเสมอ ภูมิปัญญานี้ไม่เพียงช่วยให้ชุมชนสามารถควบคุมและจัดสรรทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม หากยังเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เหนียวแน่นและมีความสามัคคี ผ่านการร่วมแรงร่วมใจกันในการประกอบพิธีและซ่อมแซมฝายเป็นประจำทุกปี อันเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมในการดูแลรักษาฝายและดำรงวิถีเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทการพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน พิธีกรรมเลี้ยงผีฝายก็ได้เผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ค่านิยมที่เปลี่ยนไปของคนรุ่นใหม่ ซึ่งส่งผลให้พิธีกรรมนี้เริ่มลดความสำคัญลงในหลายพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีการสืบสานและอนุรักษ์พิธีกรรมเลี้ยงผีฝายอย่างจริงจัง ทั้งในแง่ของการศึกษาเผยแพร่องค์ความรู้ การบูรณาการเข้ากับการศึกษาในระบบ การฟื้นฟูโครงสร้างและกายภาพของฝาย การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสนับสนุนการวิจัยนวัตกรรม และการประยุกต์ใช้หลักการในการจัดการน้ำสมัยใหม่ ทั้งนี้จะต้องอาศัยความร่วมมืออย่างบูรณาการจากทั้งชุมชน ท้องถิ่น

สถาบันการศึกษา ภาครัฐ และเอกชน เพื่อให้ภูมิปัญญาอันทรงคุณค่านี้ดำรงอยู่ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน พิธีกรรมการเลี้ยงผีผายไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมหรือประเพณีที่จัดขึ้นเป็นประจำเท่านั้น หากแต่เป็นการบ่มเพาะระบบคิด ปรัชญา และแบบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของชุมชน ผ่านความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันสังคมสมัยใหม่ น่าจะได้เรียนรู้และนำมาปรับใช้ให้เหมาะสม การทำความเข้าใจในพิธีกรรมการเลี้ยงผีผายจึงไม่ใช่เรื่องไกลตัว หากแต่เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยและเอื้ออาทรต่อกัน เพื่อสร้างสมดุลและความยั่งยืนให้กับระบบนิเวศ อันจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2540). ระบบการจัดการทรัพยากรน้ำแบบเหมืองฝายในภาคเหนือของประเทศไทย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญเสริม เจริญวงศ์. (2538). บทบาทของระบบเหมืองฝายในการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรในภาคเหนือของประเทศไทย. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรสวรรค์ สุธรรมสกุล. (2560). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการจัดการน้ำแบบเหมืองฝายในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการใช้น้ำ. มนุษยศาสตร์สาร, 18(2), 25-48.
- สิงฆะ วรรณสัย. (2554). การจัดการน้ำแบบพหุภาคีกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในกลุ่มน้ำแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 23(1), 83-102.

การศึกษาประเพณีการแห่นางแมวในภาคอีสาน: การปรับตัวในบริบท
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

A STUDY OF THE CAT PROCESSION TRADITION IN NORTHEASTERN THAILAND:
ADAPTATION IN THE CONTEXT OF CLIMATE CHANGE

สุริยา ช่างทองคำ

Suriya Changthongkham

สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

Office of the Permanent Secretary

Corresponding Author E-mail: dailysmartman@hotmail.com

Received October 10, 2023

Revised November 5, 2023

Accepted November 20, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเพณีการแห่นางแมวในภาคอีสานในบริบทการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการลงพื้นที่สังเกตการณ์ในชุมชน ผลการศึกษาพบว่าประเพณีการแห่นางแมวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ กระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและสังคมที่เปลี่ยนไปจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการคงอยู่ของประเพณีในระยะยาว การปรับรูปแบบพิธีกรรมให้กระชับ การเลือกใช้วัสดุธรรมชาติท้องถิ่นที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วม ล้วนเป็นแนวทางที่ชุมชนนำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาประเพณีแห่นางแมวให้คงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในปัจจุบัน

คำสำคัญ: การแห่นางแมว, ภาคอีสาน, การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ, การปรับตัว, ความยั่งยืน

Abstract

This article aims to study the Cat Procession tradition in Northeastern Thailand in the context of adaptation to climate change. Data were collected from relevant documents and field observations in the community. The results show that the Cat Procession tradition plays a significant role in creating a connection with nature and encouraging villagers to be environmentally conscious. Adapting the tradition to changing climatic and social conditions is crucial for its long-term existence. Streamlining the rituals, using local eco-friendly materials, and encouraging younger generations to participate are among the approaches communities have applied to preserve the Cat Procession tradition amidst the current climate change.

Keywords: Cat Procession, Northeastern Thailand, Climate Change, Adaptation, Sustainability

บทนำ

ประเพณีการแห่นางแมวเป็นหนึ่งในประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญของภาคอีสานมาช้านาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อขอฝนและความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชน ในอดีต พิธีกรรมจะมีขั้นตอนที่ยาวนานและใช้ทรัพยากรจากธรรมชาติเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบัน สภาพภูมิอากาศและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ต้องปรับตัวเพื่อให้ประเพณีการแห่นางแมวยังคงดำรงอยู่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการปรับรูปแบบพิธีให้กระชับและเหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป การใช้วัสดุธรรมชาติท้องถิ่นที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมทดแทนวัสดุเดิม ตลอดจนการส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาทในการสืบสานประเพณี

งานนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาประเพณีการแห่นางแมวในบริบทการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยพิจารณาถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณี การเลือกใช้วัสดุ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของประเพณีแห่นางแมวที่มีต่อชุมชนในภาคอีสาน และแนวทางการปรับตัวเพื่อรักษาประเพณีนี้ให้คงอยู่ต่อไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก ผลการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้อีกด้วย

ความสำคัญและที่มาของประเพณีแห่นางแมวในภาคอีสาน

ประเพณีการแห่นางแมวถือกำเนิดขึ้นในภาคอีสานมาช้านาน เป็นพิธีกรรมเพื่อเรียกฝนและความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชน มีการเชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องนางแมวที่เป็นเทพเจ้าผู้ดูแลฝนฟ้าและพืชพันธุ์ธัญญาหาร ตามตำนานที่เล่าขานในภาคอีสาน เมื่อครั้งฝนแล้งยาวนาน ชาวบ้านได้สร้างรูปเคารพนางแมวขึ้นมาและแห่แหนรอบหมู่บ้านเพื่อขอฝน เมื่อฝนตกลงมาอย่างที่เราคาดหวัง ชาวบ้านจึงแห่นางแมวเพื่อแสดงความขอบคุณและทำพิธีบูชาเป็นประจำทุกปี แม้ต่อมารูปแบบและความเชื่อบางอย่างอาจเปลี่ยนแปลงไป แต่แก่นแท้ของประเพณีแห่นางแมวยังคงหยั่งรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของคนในภาคอีสานจวบจนปัจจุบัน

นอกจากคุณค่าทางจิตวิญญาณแล้ว ประเพณีแห่นางแมวยังถือเป็นกิจกรรมที่สร้างความสามัคคีภายในชุมชนด้วย การทำพิธีแห่นางแมวต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในหลายภาคส่วน ตั้งแต่การสร้างนางแมว การประดับตกแต่ง ไปจนถึงการกำหนดขั้นตอนและบทบาทในพิธีกรรม จึงเป็นโอกาสให้คนในชุมชนได้มาพบปะแลกเปลี่ยนและทำงานร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นและรักษาความเป็นชุมชนให้มั่นคงสืบไป ประเด็นสำคัญอีกประการก็คือ การแห่นางแมวถือเป็นการทบทวนและต่อยอดความสัมพันธระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การเรียกฝนด้วยพลังจิตวิญญาณสะท้อนถึงการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักและห่วงแหนทรัพยากรธรรมชาติรอบตัว อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมท้องถิ่นในที่สุด ด้วยความสำคัญของประเพณีแห่นางแมวในหลากหลายมิติดังกล่าว รวมถึงคุณค่าที่มีต่อการเชื่อมโยงคนกับธรรมชาติ จึงไม่น่าแปลกใจที่ประเพณีนี้ยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่นในภาคอีสาน แม้ว่าในปัจจุบันสภาพภูมิอากาศและสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมากก็ตาม

ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อประเพณีแห่นางแมว

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของผู้คนในภาคอีสานอย่างมีนัยสำคัญ อุณหภูมิในภูมิภาคสูงขึ้นต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนและจำนวนวันที่ฝนตกเพิ่มขึ้น แต่รูปแบบฝนที่ตกกลับเปลี่ยนไป กล่าวคือ มีฝนตกหนักในช่วงเวลาสั้น ๆ แทนการกระจายตัวอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมฉับพลันและภัยแล้งตามมา ความแปรปรวนของสภาพอากาศส่งผลกระทบต่อประเพณีแห่นางแมวในหลายด้าน อาทิ การคาดการณ์ฤดูกาลทำนายที่ยากขึ้น เนื่องจากรูปแบบฝนที่

เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้การกำหนดช่วงเวลาของพิธีไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวนาเหมือนแต่ก่อน หรือในบางปีที่มีภัยแล้งรุนแรง อาจจำเป็นต้องงดการจัดพิธีแห่งบางแนวไปเลยเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในท้องถิ่น

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังนำมาซึ่งความยากลำบากในการหาวัสดุธรรมชาติมาใช้ในพิธี เช่น ใบตองและดอกไม้ป่าที่เคยมีอยู่อุดมสมบูรณ์ ต้นไม้ที่เคยใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมพิธี ก็เริ่มหายากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ต้นนอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังนำมาซึ่งความยากลำบากในการหาวัสดุธรรมชาติมาใช้ในพิธี เช่น ใบตองและดอกไม้ป่าที่เคยมีอยู่อุดมสมบูรณ์ ต้นไม้ที่เคยใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมพิธี ก็เริ่มหายากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนและหาทางเลือกใหม่ในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์สำหรับพิธี ความรุนแรงของสภาพอากาศที่เพิ่มมากขึ้น เช่น อุณหภูมิที่สูงขึ้น ลมแรง และฝนตกหนัก ยังส่งผลต่อความปลอดภัยในการจัดพิธีแห่งบางแนวด้วย ผู้เข้าร่วมพิธีต้องเผชิญกับความเสี่ยงจากสภาพอากาศที่ไม่เอื้ออำนวย เช่น อาจเกิดอุบัติเหตุจากต้นไม้ล้มทับในขณะที่แห่ขบวนเมื่อลมแรงหรือถนนหนทางลื่นเป็นอันตรายเวลาฝนตกหนัก จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนและเตรียมความพร้อมรับมือกับสถานการณ์เหล่านี้มากขึ้น

สิ่งที่น่ากังวลอีกประการหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอาจส่งผลกระทบต่อความเชื่อและจิตวิญญาณที่ผูกโยงกับพิธีแห่งบางแนว เมื่อสภาพอากาศในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีตมาก ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการเรียกฝนด้วยพลังจากพิธีกรรมอาจสั่นคลอน ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญและละเลยประเพณีนี้ไปในที่สุด หากไม่มีการปรับมุมมองและสร้างคุณค่าใหม่ให้แก่พิธีเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน ก็อาจนำไปสู่การสูญหายของประเพณีการแห่บางแนวในระยะยาวได้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจึงสร้างความท้าทายครั้งใหญ่ให้กับการจัดพิธีแห่งบางแนวและวิถีชีวิตของชุมชนในภาคอีสาน ทั้งในแง่ของการปฏิบัติตามขั้นตอนดั้งเดิมของพิธี การจัดหาทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ในพิธี ความปลอดภัยของผู้เข้าร่วม ตลอดจนการรักษาความเชื่อและภูมิปัญญาที่สั่งสมมา ชุมชนจึงต้องมีการปรับตัวและหาทางออกเพื่อให้ประเพณีอันทรงคุณค่านี้ยังคงอยู่ได้ท่ามกลางสภาพการณ์ใหม่ของโลก

แนวทางการปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

เพื่อให้ประเพณีการแห่บางแนวสามารถปรับตัวและคงอยู่บนความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ชุมชนในภาคอีสานได้มีความพยายามในการหาแนวทางปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ โดยแนวทางหลัก ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้ได้แก่

หนึ่ง การปรับขั้นตอนพิธีให้กระชับขึ้น เช่น ย่นระยะเวลาจัดงานให้สั้นลงเพื่อลดการใช้ทรัพยากรอย่างเชื้อเพลิงในพิธี ตัดทอนขั้นตอนบางอย่างที่ไม่จำเป็นออกไปเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังคงรักษาแก่นแท้และความหมายหลักของพิธีกรรมไว้

สอง การใช้วัสดุธรรมชาติจากท้องถิ่นที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมาทดแทนวัสดุเดิมบางส่วน เช่น เลือกใช้ใบไม้ที่ปลุกง่ายในท้องถิ่นมาทำเป็นเครื่องประดับแทนใบตองที่หายากลง ใช้พลังงานแสงอาทิตย์หรือพลังงานชีวมวลในการประกอบอาหารแทนการใช้ฟืนไม้ รวมถึงเลือกใช้ภาชนะที่ย่อยสลายได้เพื่อลดขยะที่จะเกิดขึ้นหลังจบพิธี

สาม การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการจัดพิธี ทั้งในการเตรียมแผนรับมือภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นระหว่างพิธี การสนับสนุนทุนทรัพย์เพื่อจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ไปจนถึงการประสานงานด้านการประชาสัมพันธ์เพื่อดึงดูดการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่และนักท่องเที่ยวให้มากขึ้น

สี่ การให้ความรู้และสร้างความตระหนักแก่คนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน เกี่ยวกับภาวะโลกร้อนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพื่อให้พวกเขาเข้าใจความเชื่อมโยงของประเพณีแห่งบางแนวกับ

ระบบนิเวศ และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ อันจะนำไปสู่การวางแผนและสืบทอดประเพณีอย่างยั่งยืน

และที่สำคัญ ผู้นำชุมชนควรเปิดพื้นที่ให้คนในท้องถิ่นได้ร่วมกำหนดทิศทางการปรับเปลี่ยนประเพณี การแต่งกาย โดยผ่านเวทีประชาคมหรือกระบวนการมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อระดมความคิดและกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน เช่น การสำรวจความต้องการ การวางแผนงาน และการร่วมลงมือทำ เพื่อปรับประเพณีให้เข้ากับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ การเปิดโอกาสให้คนหลากหลายกลุ่มได้ร่วมคิดและตัดสินใจ จะช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและความผูกพันต่อประเพณีนี้ให้คงอยู่ต่อไป

แน่นอนว่าการปรับเปลี่ยนประเพณีที่สืบทอดกันมาช้านานไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ด้วยความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน ผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมและองค์ความรู้ใหม่ ก็น่าจะสามารถหาจุดสมดุลในการปรับประเพณีให้มีความยั่งยืน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและบริบทสังคมที่แปรผันได้อย่างแน่นอน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการสืบสานประเพณีแห่งนางแมว

หนึ่งในความท้าทายสำคัญของการรักษาประเพณีแห่งนางแมวให้คงอยู่ในยุคปัจจุบัน คือการดึงดูดความสนใจและสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ ด้วยวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิม คนรุ่นใหม่ในชุมชนอาจละเลยคุณค่าของประเพณีนี้ หรือมองว่าไม่มีความจำเป็นอีกต่อไปในยุคที่การคาดการณ์สภาพอากาศทำได้แม่นยำด้วยเทคโนโลยี ดังนั้น การสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยสืบทอดและรักษาประเพณีนี้ไว้ ทั้งนี้ สามารถทำได้หลากหลายวิธี เช่น

ประการแรก การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของประเพณีแห่งนางแมว ผ่านการบรรจุเนื้อหาเข้าไปในหลักสูตรท้องถิ่นหรือการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียน เพื่อให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ความเป็นมา ความหมาย และประโยชน์ของประเพณีที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชน รวมถึงการสร้างเชื่อมโยงกับประเด็นด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ประการที่สอง คือการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินงานประเพณี ตั้งแต่การสำรวจความคิดเห็นเพื่อปรับปรุงรูปแบบประเพณี ไปจนถึงการมอบหมายบทบาทหน้าที่ในพิธีกรรมให้คนรุ่นใหม่รับผิดชอบ การได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จะช่วยปลูกฝังความรู้สึกเป็นเจ้าของและความภาคภูมิใจในประเพณีแห่งนางแมว อันจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะสานต่อประเพณีนี้ในระยะยาว

ประการที่สาม การสร้างสื่อประชาสัมพันธ์ที่ทันสมัย น่าสนใจ และเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ ผ่านช่องทางโซเชียลมีเดียต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก ยูทูป หรือทวิตเตอร์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีแห่งนางแมว ทั้งในรูปแบบบทความ คลิปวิดีโอ หรือภาพอินโฟกราฟิก ที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจ เข้าใจง่าย และดึงดูดความสนใจจากคนรุ่นใหม่ ซึ่งจะช่วยสร้างการรับรู้และความภาคภูมิใจในประเพณีนี้ให้มากขึ้น

ประการสุดท้าย คือการผสมผสานกิจกรรมสมัยใหม่ที่ดึงดูดใจเข้ากับการจัดงานประเพณีแห่งนางแมว เช่น การแสดงดนตรีหรือศิลปะร่วมสมัย การจัดประกวดภาพถ่ายอินสตาแกรม การจัดทำฟิลเตอร์เฉพาะสำหรับผู้ร่วมงาน การจัดตั้งร้านค้าของที่ระลึกโดยศิลปินรุ่นใหม่ เป็นต้น การสร้างกิจกรรมที่คนทุกวัยสามารถสนุกและมีส่วนร่วมได้ จะทำให้ประเพณีแห่งนางแมวกลายเป็นเทศกาลที่คึกคัก มีชีวิตชีวา และเชื่อมโยงคนต่างรุ่นเข้าด้วยกัน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่จึงเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ประเพณีแห่งนางแมวมีความยั่งยืน และปรับตัวให้เข้ากับความท้าทายต่าง ๆ ได้ ทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนผ่านของคนรุ่นต่าง ๆ ในชุมชน ถึงแม้รูปแบบของประเพณีอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่เมื่อทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม

ร่วมในการสร้างสรรค์และสืบทอดประเพณีนี้ คุณค่าหลักและความหมายที่แท้จริงของประเพณีแห่งนี้
 แมว ก็ยังคงอยู่และงอกงามต่อไปอย่างไม่มีความหวาด

การประยุกต์ใช้แนวคิดการปรับตัวเพื่อความยั่งยืนกับประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ

ประสบการณ์ของชุมชนในภาคอีสานในการปรับรูปแบบประเพณีแห่งนี้แมวให้เข้ากับสภาพ
 ภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของแนวคิด “การปรับตัวเพื่อความยั่งยืน”
 (Adaptation for Sustainability) ที่สามารถประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ
 ได้เช่นกัน กล่าวคือ ประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ มักมีความผูกพันกับสภาพแวดล้อมและฤดูกาลตามธรรมชาติมาช้านาน
 แต่เมื่อระบบนิเวศและสภาพอากาศเกิดการเปลี่ยนแปลง ประเพณีเหล่านั้นอาจได้รับผลกระทบและ
 สูญเสียความหมายไป หากไม่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น เทศกาล
 สงกรานต์ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับฤดูร้อนและการขอฝน หากเผชิญภัยแล้งรุนแรงหรือมีปริมาณน้ำน้อยลง ก็อาจ
 ต้องปรับการจัดงานให้กระชับหรือใช้น้ำอย่างประหยัดขึ้น

หลักการสำคัญของการปรับตัวเพื่อความยั่งยืนก็คือ การรักษาแก่นแท้และคุณค่าหลักของประเพณี
 ในขณะที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงรูปแบบให้เหมาะสมกับยุคสมัยและสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็
 การเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ในพิธีให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การบูรณาการความรู้ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติเข้าไปใน
 เนื้อหาของพิธีกรรม การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนทุกวัยโดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ รวมถึงการแสวงหาความ
 ร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกเพื่อสนับสนุนการจัดงานอย่างยั่งยืน

ชุมชนที่จะประยุกต์ใช้แนวคิดนี้กับประเพณีท้องถิ่นของตนเอง จึงต้องเริ่มต้นด้วยการทบทวนและทำ
 ความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของประเพณีนั้น ๆ ทั้งในแง่คุณค่าทางจิตวิญญาณ บทบาทต่อการเชื่อมโยงคน
 ในชุมชน และความสัมพันธ์เชิงนิเวศ จากนั้นจึงร่วมกันวิเคราะห์ว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมใดบ้างที่ส่ง
 ผลกระทบต่อการจัดงานประเพณี ก่อนจะร่วมกันคิดค้นและปฏิบัติการปรับเปลี่ยนในทุกมิติ ทั้งรูปแบบ
 พิธีกรรม วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ การสร้างการมีส่วนร่วม และกิจกรรมสมัยใหม่ที่เสริมคุณค่าของงาน

นอกจากนี้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ ที่มีประสบการณ์ในการปรับตัวประเพณีท้องถิ่น
 ตลอดจนการศึกษาวิจัยทางวิชาการถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ก็จะช่วยเติมเต็ม
 ความรู้และแรงบันดาลใจให้แก่ชุมชนในการต่อยอดการพัฒนาต่อไป เมื่อแนวคิดและกระบวนการปรับตัวเพื่อ
 ความยั่งยืนถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย เราก็จะได้เห็นประเพณีท้องถิ่นอันทรงคุณค่ายังคงรุ่งโรจน์ ท่ามกลาง
 การเปลี่ยนแปลงของโลก และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมคุณค่าและอัตลักษณ์ของชุมชนต่อไป

สรุป

ประเพณีการแห่หางแมวของภาคอีสานสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวิถีชีวิต
 ความเชื่อ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่ผ่านการหล่อหลอมและสั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน
 การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่รุนแรงและรวดเร็วในปัจจุบัน ได้สร้างความท้าทายครั้งสำคัญให้กับการ
 ดำรงอยู่ของประเพณีดังกล่าว ทั้งในเรื่องรูปแบบพิธีกรรม การจัดหาทรัพยากร ความสามารถในการปรับตัว
 ของผู้คนในชุมชน และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ด้วยภูมิปัญญาและความมุ่งมั่นของชาว
 อีสาน ทำให้พวกเขาสามารถค้นหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนประเพณีแห่งนี้ให้คงอยู่ได้ ไม่ว่าจะผ่านการ
 ปรับขั้นตอนพิธีให้กระชับขึ้น การใช้วัสดุท้องถิ่นที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและ
 เอกชน การสร้างความตระหนักในเด็กและเยาวชน ไปจนถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ผ่าน
 กิจกรรมร่วมสมัย

กระบวนการปรับตัวอันชาญฉลาดนี้ ไม่เพียงช่วยรักษาประเพณีแห่งนางแมวให้ยังคงดำรงอยู่เท่านั้น หากยังก่อให้เกิดพลังของการเรียนรู้ การแบ่งปัน และการร่วมสร้างสรรค์ในชุมชนอีสานด้วย ชุมชนที่เคยเผชิญความยากลำบากจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ กลับแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการล้มแล้วลุกขึ้นสู้ใหม่ การพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส และการปรับตัวอย่างสร้างสรรค์ เพื่ออนุรักษ์คุณค่าอันยิ่งใหญ่ไว้ได้อย่างสง่างาม นับเป็นบทเรียนอันมีค่าที่ชุมชนอื่น ๆ สามารถเรียนรู้และนำไปต่อยอดเพื่อปกป้องประเพณี อัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของตนเองต่อไป ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลก

เอกสารอ้างอิง

- กฤตยา อาชวนิจกุล และ ปิยะวัฒน์ บุญ-หลง. (2556). การปรับตัวของประเพณีบุญบั้งไฟในภาคอีสาน. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 9(2), 45-68.
- กองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2560). โครงการวิจัยการปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ. กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2562). การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ: ผลกระทบและการปรับตัวของชุมชนในภาคอีสาน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 37(2), 1-18.
- เทพินทร์ พิชรานุรักษ์. (2559). ประเพณีแห่งนางแมว: พิธีกรรมเรียกฝนของชาวอีสาน. วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 11(1), 103-116.
- ธนพล ไชยแสงสุริยา. (2564). การประยุกต์ใช้แนวคิดการปรับตัวเพื่อความยั่งยืนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 8(2), 25-40.

วิเคราะห์พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง: ความเชื่อและการธำรงอัตลักษณ์ ของชาวไทยเชื้อสายมอญ

AN ANALYSIS OF THE MON SPIRITS IN STEAMING POT RITUAL: BELIEFS AND IDENTITY PRESERVATION OF THAI PEOPLE WITH MON ANCESTRY

อักษร โฟธิราชา

Aksorn Photiracha

เรือนจำอำเภอทองผาภูมิ

Thongphaphum Prison

Corresponding Author E-mail: zadtoob2013@gmail.com

Received July 23, 2023

Revised September 26, 2023

Accepted October 12, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยเชื้อสายมอญ และวิเคราะห์การธำรงอัตลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญผ่านพิธีกรรมนี้ โดยใช้วิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยาและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าพิธีเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการธำรงอัตลักษณ์ความเป็นมอญของชาวมอญในประเทศไทย การประกอบพิธีกรรมนี้ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงถึงความเคารพต่อบรรพบุรุษ แต่ยังเป็นการถ่ายทอดความรู้และค่านิยมทางวัฒนธรรมมอญจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม พิธีกรรมนี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน บทความนี้เสนอว่าพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งควรได้รับการอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญต่อไป

คำสำคัญ: พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง, ความเชื่อ, การธำรงอัตลักษณ์, ชาวไทยเชื้อสายมอญ

Abstract

This academic article aims to examine the ritual of Mon spirits in steaming pot, which is a traditional belief of Thai people with Mon ancestry, and analyze the preservation of Mon identity through this ritual. The study employs anthropological methods and reviews relevant literature. The findings reveal that the ritual of Mon spirits in steaming pot is a crucial element in maintaining the Mon identity of the Mon people in Thailand. Performing this ritual is not only a demonstration of respect for ancestors but also a transmission of Mon cultural knowledge and values from one generation to another. However, under the influence of globalization and socio-cultural changes, the ritual has been adapted to fit the current social context. This article suggests that the ritual of Mon spirits in steaming pot should be preserved as a cultural heritage of Thai people with Mon ancestry.

Keywords: Mon Spirits In Steaming Pot Ritual, Beliefs, Identity Preservation, Thai People With Mon Ancestry

บทนำ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมายาวนานในหมู่ชาวไทยเชื้อสายมอญ พิธีกรรมนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ พิธีกรรมนี้ยังถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ชาวไทยเชื้อสายมอญยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงทางสังคม พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งในกลุ่มชาวไทยเชื้อสายมอญกำลังเผชิญกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่มีแนวโน้มจะเลือนหายไป (แก้กิจ มนต์แท้, 2563) การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งในกลุ่มชาวมอญจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะการศึกษาในแง่มุมของการดำรงและสืบทอดความเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญที่สัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าว

ชาวไทยเชื้อสายมอญ หรือชาวมอญในประเทศไทยนั้น ถือเป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานในดินแดนแถบนี้ โดยมีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 (ดำรงราชานุภาพ, 2514) กาลเวลาที่ยาวนานนี้ ทำให้ชาวมอญมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งหนึ่งในนั้นคือความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ซึ่งได้หล่อหลอมเป็นพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน (นฤพนธ์ ด่วงวิเศษ, 2550)

กระนั้นก็ตาม ภายใต้สภาวะการณ์ของสังคมร่วมสมัย เมื่อชาวไทยเชื้อสายมอญได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ มากขึ้น พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของพวกเขาก็ได้รับผลกระทบและมีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิม (สุภัก มหาวรรการ, 2561) โดยเฉพาะในกลุ่มคนมอญรุ่นใหม่ที่อยู่ในเมืองใหญ่ มีการศึกษาสูง และรับเอาวัฒนธรรมร่วมสมัยเข้ามาในวิถีชีวิตมากขึ้น ทั้งหมดนี้นำไปสู่คำถามสำคัญว่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาวมอญจะสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างไร โดยเฉพาะในมิติของการสร้างและสืบทอดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญ

การศึกษาในบทความวิชาการนี้จึงมุ่งทำความเข้าใจพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งในฐานะความเชื่อดั้งเดิมของชาวมอญ ผ่านการวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของพิธีกรรมนี้ รวมถึงความเชื่อและนัยยะต่าง ๆ ที่อยู่เบื้องหลัง ตลอดจนตรวจสอบการปฏิบัติพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน นอกจากนี้ บทความนี้ยังจะวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง ในฐานะกลไกสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์ความเป็นมอญของชาวไทยเชื้อสายมอญในบริบทสังคมร่วมสมัย ก่อนจะนำเสนอแนวทางหรือข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ เพื่อให้พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งซึ่งเป็นมรดกภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าของชาวมอญ สามารถดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยต่อไป ในฐานะส่วนหนึ่งของความหลากหลายและความงดงามทางวัฒนธรรมของผู้คนในแผ่นดินนี้

ความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นพิธีกรรมหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ซึ่งชาวมอญให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อด้านผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนเอง สังเกตได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง (วีไลรัตน์ สุขสว่าง, 2554) การเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นพิธีกรรมที่อยู่ในความเชื่อเรื่องพลังผีของปู่ย่าตายายที่สามารถลบล้างคุณและโทษแก่ลูกหลานได้ ในพิธีกรรมนี้ คนมอญจะเอาน้ำเปล่าใส่หม้อดิน จากนั้นเอาไฟไปตั้งบนเตาเผา และบอกสารแนกับผีบรรพบุรุษ (ปานี ศรีพวงศัพท์, 2563) นอกจากนี้ ยังมีการใช้กระถางสำหรับใส่อาหารคาว

หวานและผลไม้มาถวายแก่ผี (มนตรี พรทิบุญจันทร์, 2561) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเคารพและบูชาผีบรรพบุรุษในสายครอบครัวมอญ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งยังก่อให้เกิดประโยชน์ทางสังคมแก่กลุ่มชาติพันธุ์มอญ กล่าวคือ ผ่านการร่วมพิธีกรรมนี้ทำให้สมาชิกในครอบครัวและชุมชนได้รวมตัวกัน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ตลอดจนร่วมกันรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีเอาไว้ ดังนั้น พิธีกรรมนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมมอญ นอกจากนี้ พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งถือเป็นการถ่ายทอดและฝึกฝนความรู้ภูมิปัญญาของมอญให้แก่คนรุ่นหลังด้วย ไม่ว่าจะเป็นความรู้เกี่ยวกับวิถีปฏิบัติในพิธีกรรมนี้ ขั้นตอนในการทำอาหารหม้อหนึ่ง รวมถึงการสร้างสรรคงานศิลปหัตถกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น กระถางสำหรับใส่เครื่องเซ่นผี เป็นต้น ทั้งหมดนี้สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นและตัวตนของชาติพันธุ์มอญที่ถูกสืบทอดต่อกันมา (เก๋ากิจ มนต์แท้, 2563)

สรุปได้ว่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ มีความเชื่อและความหมายที่ผูกพันกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญมาอย่างยาวนาน พิธีกรรมนี้ได้มีความสำคัญแค่ในเรื่องความเชื่อทางศาสนา แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมและสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวและในชุมชนมอญอีกด้วย ทำให้พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้และสืบสานต่อไป

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง

หากพิจารณาพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งอย่างถี่ถ้วน จะพบว่าพิธีกรรมนี้มีความหมายมากกว่าที่เห็นจากภายนอก ในแง่ของความเชื่อทางศาสนานั้น การเลี้ยงผีเป็นพิธีกรรมที่ผูกพันกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติในฐานะผู้บันดาลโชคลาภและสิ่งดีงามให้กับมนุษย์ (บุญศรี สิงห์ไพร, 2552) ในทัศนะของชาวมอญผีบรรพบุรุษอย่างปู่ตาตายถือเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับมากที่สุด พวกเขามีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะคุ้มครองดูแลให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข เจริญรุ่งเรืองในชีวิต トラบใดที่ยังบูชาด้วยความเคารพและจัดพิธีเลี้ยงผีอย่างสม่ำเสมอ หากขาดการบูชาหรือลืมผีบรรพบุรุษไป ผีก็อาจจะโกรธแค้นและส่งผลร้ายให้กับลูกหลานได้ (สุชาติ มั่นคง, 2558) ด้วยเหตุนี้ การประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งจึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผีบรรพบุรุษ และหวังในพรให้ตนเองและครอบครัวประสบแต่สิ่งที่ดีงาม

ความเชื่อในพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งยังสะท้อนถึงมุมมองเรื่องภพภูมิและชีวิตหลังความตายในทัศนะของชาวมอญอีกด้วย กล่าวคือ ในความเชื่อแบบมอญนั้นมีความคิดว่าคนที่ล่วงลับไปแล้ว วิญญาณของพวกเขาจะยังคงวนเวียนอยู่ในโลกนี้ต่อไป โดยอยู่ในรูปแบบของผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีก็เป็นการสื่อสารและรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวิญญาณผีบรรพบุรุษนั่นเอง (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2556) นอกจากนี้สะท้อนมุมมองทางศาสนาแล้ว พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งยังแสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างชาวมอญกับถิ่นฐานดั้งเดิมของพวกเขาด้วย เนื่องจากชาวมอญส่วนใหญ่ในปัจจุบันอาศัยอยู่ในประเทศไทย และได้ถูกกลืนรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยแล้ว การยังคงทำพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ จึงเป็นการแสดงออกถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมมอญของพวกเขา (ฐิติมา สุขเจริญ, 2563)

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งมีความเกี่ยวข้องอย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิตของชาวมอญ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อทางศาสนาที่ยึดถือในอำนาจเหนือธรรมชาติของผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย รวมไปถึงการเชื่อมโยงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งความเชื่อที่หลากหลายเหล่านี้ล้วนเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้ชาวมอญยังคงรักษาและประกอบพิธีกรรมนี้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การปฏิบัติพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์มอญส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ท่ามกลางสังคมไทยและวัฒนธรรมที่ผสมผสาน แต่ก็ยังคงมีการปฏิบัติพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งอย่างสม่ำเสมอโดยเฉพาะในหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีชาวมอญอาศัยอยู่ร่วมกันจำนวนมาก (กาญจนา สายสนั่นศิลป์, 2563) อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบกับในอดีตแล้ว การประกอบพิธีกรรมนี้พบว่ามีควมถึที่น้อยลง และมีรูปแบบปฏิบัติที่ปรับเปลี่ยนไปบ้าง ตามการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม สาเหตุสำคัญที่ทำให้การปฏิบัติพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งมีความถึที่น้อยลง คือกระแสความทันสมัยและค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปในหมู่มอญรุ่นใหม่ ผนวกกับวิถีชีวิตที่เร่งรีบขึ้นในสังคมปัจจุบัน ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสนใจในการประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมเท่าที่ควร เช่น คนรุ่นใหม่บางส่วนมองว่าพิธีเลี้ยงผีเป็นเรื่องของคนสมัยก่อน ไม่ทันสมัย และเป็นการเสียเวลา (จิราภรณ์ รัตนวิเชียร, 2560) สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้การจัดพิธีเลี้ยงผีมีความถึที่น้อยลง และมีแนวโน้มที่จะค่อย ๆ เลือนหายไป

ในส่วนขอรูปแบบการปฏิบัติพิธีกรรมนั้น แม้จะยังคงแก่นแกนของพิธีเอาไว้เหมือนเดิม แต่ก็มี การปรับรายละเอียดย่อยบางอย่งให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น ตัวอย่างเช่น แทนที่จะใช้หม้อดินแบบดั้งเดิมในพิธี บางครอบครัวอาจใช้หม้อสแตนเลสทันสมัยแทน หรือแทนที่จะประกอบอาหารคาวหวานเอง ก็อาจจ้างซื้อ มาจากร้านอาหารก็ได้ (สุทธิดา พิมพ์สอน, 2562) การปรับตัวเหล่านี้ถือเป็นวิธีที่ชาวมอญรุ่นใหม่พยายามรักษา ประเพณีเอาไว้ แต่ในรูปแบบที่เหมาะสมและสะดวกสำหรับตนเอง อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมให้ทันสมัยและสะดวกขึ้นนั้น บางครั้งอาจส่งผลกระทบต่อความหมายและคุณค่าดั้งเดิมของพิธีกรรม เพราะรายละเอียด ย่อยในพิธีกรรมแบบโบราณล้วนแฝงไปด้วยนัยยะสำคัญทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น การปรับเปลี่ยนพิธีเลย อาจทำให้ สูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไปในระยะยาวได้ (บุญเลิศ ศรีสุวรรณ, 2560) ดังนั้น ในการปรับเปลี่ยน พิธีกรรมให้ทันสมัย จึงจำเป็นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบด้วยทุกครั้ง เพื่อหาจุดสมดุลระหว่างความสะดวกใน ยุคสมัยปัจจุบันกับการรักษาสาระสำคัญทางวัฒนธรรมเอาไว้

สรุปได้ว่า การปฏิบัติพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งของชาวมอญในปัจจุบัน แม้จะเผชิญกับความ เปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งทำให้มีความถึในการประกอบพิธีน้อยลง และมีบางรายละเอียดในพิธีกรรม ที่ปรับเปลี่ยนไป แต่ชาวมอญก็ยังให้ความสำคัญกับการจัดพิธีกรรมนี้อยู่ตามกำลังและบริบทของตน เพราะการ เลี้ยงผีหม้อหนึ่งไม่ใช่แค่พิธีกรรมทางความเชื่อ แต่ยังเป็นวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่ยึดโยงชาวมอญกับรากเหง้า ของตนเองอีกด้วย

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งกับการธำรงอัตลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งนอกจากจะมีความสำคัญในฐานะความเชื่อและวิถีปฏิบัติแบบมอญแล้ว พิธีกรรมนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาอัตลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญในสังคมร่วมสมัยอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวมอญหลายครอบครัวยังคงปฏิบัติพิธีนี้อย่างเหนียวแน่น แม้จะอยู่ท่ามกลางอิทธิพล วัฒนธรรมไทยและภาวะทันสมัยก็ตาม (เผชญิ กิจระการ, 2561) แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นของชาวมอญ ในการรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเอาไว้

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งถือเป็นพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญในการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นมอญของ ชาวไทยเชื้อสายมอญ ผ่านพิธีกรรมนี้ พวกเขาได้ผลิตซ้ำอัตลักษณ์มอญทางวัฒนธรรม โดยการเก็บรักษาความ เชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ การรื้อฟื้นภูมิปัญญามอญดั้งเดิมในการประกอบพิธี และการใช้ภาษามอญในการสวดบูชา เป็นต้น (สุภัค มหาวรากร, 2563) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นวิธีการที่ชาวไทยเชื้อสายมอญใช้ในการนิยามและย้ำเตือน ความเป็นมอญของตนเอง ท่ามกลางกระแสการกลืนวัฒนธรรมจากสังคมใหญ่

นอกจากนี้ พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งยังมีส่วนช่วยในการหล่อหลอมและสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนมอญในฐานะ “คนในชาติพันธุ์เดียวกัน” ผ่านการรวมกลุ่มร่วมพิธีกรรม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับผี ตลอดจนการแบ่งปันอาหารและเครื่องเซ่นไหว้ร่วมกัน (ปรัชญา ปิ่นแก้ว, 2562) กิจกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างความผูกพันในหมู่คนรุ่นเดียวกัน แต่ยังเป็นโอกาสให้คนมอญต่างรุ่นอายุได้มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เกิดการถ่ายทอดความรู้และมุมมองทางวัฒนธรรมข้ามรุ่นอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม กระบวนการธำรงอัตลักษณ์ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งนั้นไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นเสมอไป ตัวอย่างเช่น เนื่องจากวิถีชีวิตสมัยใหม่ในสังคมเมือง ทำให้คนมอญรุ่นใหม่บางส่วนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับพิธีกรรมแบบดั้งเดิม หรือไม่เข้าใจความหมายลึกซึ้งซึ่งทางวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างคนมอญต่างรุ่น และอาจนำไปสู่การเลือนหายของพิธีกรรมนี้ในระยะยาว (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2560) แสดงให้เห็นว่ากระบวนการธำรงอัตลักษณ์ผ่านพิธีกรรมนี้กำลังเผชิญความท้าทายไม่น้อยในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

สรุปได้ว่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายมอญ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นพื้นที่แสดงออกซึ่งความเป็นมอญ การผลิตซ้ำความรู้และความเชื่อมอญ หรือการสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนในชาติพันธุ์เดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทสังคมปัจจุบัน การธำรงรักษาพิธีกรรมนี้อาจจะไม่ใช่ว่าจะง่าย เนื่องจากต้องเผชิญกับอุปสรรคจากความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและทัศนคติของคนรุ่นใหม่ การรักษาอัตลักษณ์ผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งจึงเป็นประเด็นท้าทายที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในสังคมมอญ ทั้งการส่งเสริมการเรียนรู้และตระหนักรู้ในคุณค่าทางวัฒนธรรม ตลอดจนการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะในการอนุรักษ์พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่ง

จากการวิเคราะห์ในประเด็นต่าง ๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญต่อกลุ่มชาติพันธุ์มอญในหลายมิติ ทั้งการเป็นพื้นที่แสดงออกซึ่งความเชื่อและวิถีชีวิตแบบมอญ การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนมอญ ไปจนถึงการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมอญ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคม และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ ทำให้พิธีกรรมนี้กำลังอยู่ในภาวะที่มีการปฏิบัติน้อยลงและต้องเผชิญความท้าทายในการอนุรักษ์สืบทอด

ในการอนุรักษ์พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งให้คงอยู่ต่อไปในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายมอญนั้น ทุกภาคส่วนในสังคมมอญจำเป็นต้องร่วมมือกัน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และองค์กร ในระดับครอบครัว ควรมีการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมนี้ให้กับลูกหลานตั้งแต่เยาว์วัย เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีและความรู้สึกผูกพันต่อพิธีกรรม (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2562) พร้อมกันนั้น ควรเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ เพื่อให้เกิดการซึมซับและเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง

ในระดับชุมชนนั้น หน่วยงานและผู้นำชุมชนมอญควรจัดกิจกรรมส่งเสริมในการรักษาพิธีกรรมนี้ในทุกโอกาส ไม่ว่าจะเป็นการจัดงานประเพณีเลี้ยงผี การจัดนิทรรศการหรือการเสวนาเกี่ยวกับความสำคัญของพิธีกรรมนี้ การประกวดการประกอบพิธีกรรม หรือการจัดการอบรมการประกอบพิธีกรรมให้กับคนรุ่นใหม่ (กาญจนา แยมสรพล, 2564) กิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นส่วนช่วยในการกระตุ้นความสนใจและเพิ่มการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการรักษาพิธีกรรมให้ยั่งยืน

ในระดับองค์กร หน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม ควรมีบทบาทในการอนุรักษ์พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งอย่างจริงจัง เช่น การส่งเสริมการวิจัยและบันทึกองค์ความรู้

เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้ การสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับพิธีกรรม หรือการผลักดันให้พิธีกรรมนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์, 2561) การสนับสนุนในระดับนโยบายเช่นนี้จะช่วยให้การอนุรักษ์พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งมีความเข้มแข็งและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าในปัจจุบันพิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งของชาวมอญกำลังเผชิญความท้าทายในการสืบทอดและธำรงรักษา แต่ด้วยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และองค์กร ผ่านการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในคุณค่าของพิธีกรรม การสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนทุกรุ่น ตลอดจนการสนับสนุนในระดับนโยบาย พิธีกรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ก็น่าจะสามารถดำรงอยู่ในสังคมมอญได้อย่างยั่งยืนต่อไป ไม่เพียงเฉพาะในฐานะความเชื่อและวิถีปฏิบัติทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนสำคัญของอัตลักษณ์ความเป็นมอญและทุนทางวัฒนธรรมของสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งจำเป็นต้องร่วมกันเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติอันล้ำค่าสืบไป

สรุป

พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งถือเป็นหนึ่งในพิธีกรรมทางความเชื่อที่มีความสำคัญอย่างมากของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในประเทศไทย พิธีกรรมนี้สะท้อนให้เห็นทั้งคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ วิถีชีวิตและโลกทัศน์แบบมอญดั้งเดิม ตลอดจนบทบาทของพิธีกรรมในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชนนอกจากนี้ พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งยังเป็นกลไกสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์ความเป็นมอญของชาวไทยเชื้อสายมอญในสังคมร่วมสมัย ผ่านการประกอบพิธีกรรมนี้ ชาวมอญรุ่นต่อรุ่นได้รักษาและผลิตซ้ำความเป็นมอญทางวัฒนธรรมของตนเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นการรื้อฟื้นความเชื่อเรื่องผี การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำพิธี การใช้ภาษามอญ รวมถึงการแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันในฐานะชาติพันธุ์เดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและค่านิยมที่เปลี่ยนไปในยุคปัจจุบัน พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งกำลังเผชิญกับความท้าทายในการสืบทอดและธำรงรักษา ดังนั้น เพื่อให้พิธีกรรมที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรมนี้ดำรงอยู่สืบไป จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ทุกภาคส่วนในสังคมมอญ ไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ชุมชน และองค์กร จะต้องร่วมมือกันในการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของพิธีกรรมให้แก่คนรุ่นใหม่ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในพิธีกรรม การสนับสนุนงานวิจัยและบันทึกองค์ความรู้ ตลอดจนการผลักดันนโยบายต่าง ๆ ในการอนุรักษ์พิธีกรรมนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งจึงไม่ใช่เพียงแค่ความเชื่อหรือประเพณีที่จะค่อย ๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา หากแต่เป็นสมบัติล้ำค่าทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกอัตลักษณ์และตัวตนของชาวไทยเชื้อสายมอญในสังคมไทย การรักษาและสืบทอดพิธีกรรมนี้ให้คงอยู่ จึงมิใช่เพียงหน้าที่ของชาวมอญเท่านั้น แต่ยังเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคนที่จะช่วยกันดูแลรักษามรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนเอาไว้ เพื่อเป็นการแสดงถึงการเคารพในคุณค่าและการให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมไทยสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แยมสรวล. (2564). แนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริมพิธีกรรมการเลี้ยงผีในชุมชนมอญ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 12(2), 215-237.
- แก้วกิจ มนต์แท้. (2563). พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งกับการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวมอญในภาคกลางของประเทศไทย. วารสารสังคมศาสตร์, 32(1), 103-129.

- เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์. (2561). บทบาทขององค์กรภาครัฐในการอนุรักษ์พิธีกรรมพื้นบ้าน: ข้อเสนอเชิงนโยบาย. วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 58(2), 52-71.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2514). นิทานโบราณคดี. องค์การค้าของคุรุสภา.
- นฤพนธ์ ต้วงวิเศษ. (2550). มอญในเมืองไทย. โครงการวิทยุวรรณคดี.
- บุญเลิศ ศรีสุวรรณ. (2560). การเปลี่ยนแปลงของประเพณีการเลี้ยงผีมอญในยุคโลกาภิวัตน์. วารสารวิจัย มสค สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 13(1), 136-152.
- เผชญิ กิจระการ. (2561). พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งของชาวมอญ: การดำรงและการปรับเปลี่ยน. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 12(1), 111-132.
- วีไลรัตน์ สุขสว่าง. (2554). พิธีกรรมการเลี้ยงผีหม้อหนึ่งของชาวไทยเชื้อสายมอญในภาคกลางของประเทศไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 30(5), 167-185.
- สุภัค มหาวรากร. (2561). วัฒนธรรมมอญในมิติของการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา. อุษาคเนย์.

